

"The Feminist Proposal is Really Ridiculous" המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

תקציר ♦ מבוא ♦ א. ניסיון ראשון (1920-1922) ♦ ב. ניסיון שני (1922-1923) ♦ ג. ניסיון שלישי (1924-1925) – בינאום המאבק ♦ ד. ניסיון רביעי (1928-1930) – בג"ץ ♦ ה. פקודה עוקפת בג"ץ ♦ ו. אחרית דבר

תקציר

בשנת 1930 קיבל בג"ץ בארץ ישראל את עתירתה של רוזה גינצברג וקבע כי נשים רשאיות לשמש עורכות דין בארץ ישראל. פסק הדין היה שיאו של מאבק משפטי וציבורי שנמשך כעשור שנים. במבט ראשון נראה שפרשה זו מתארת מאבק למתן שוויון זכויות והזדמנויות לנשים, אולם חקירה מדוקדקת של פרטי הפרשה מגלה שהדיון הפמיניסטי שולי בלבד – הנשים היו רק קלף במשא ומתן שהתנהל במקום אחר לגמרי. יחסים אישיים ומוסדיים, שיקולי יוקרה ושאלות מפלגתיות (בבריטניה), מאפיינים ביוגרפיים וכן הלאה – הם שהכתיבו את התוצאה הסופית, והיא אכן התקבלה רק כאשר מערכת הנסיבות התאימה לכל המעורבים. אחד הגילויים המעניינים בהקשר זה הוא העובדה שהדיון בזכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל אפשר לבג"ץ – שקיבל את עתירתה של גינצברג – להציג עצמו גוף שמפגין עצמאות שיפוטית במיטבה. יתרה מכך, גם אותה פקודה ("עוקפת בג"ץ") שמיחרו זקן

- * מחקר זה התאפשר בזכות Hadassah-Brandeis Institute Research Award ובזכות Eleanor P. Jacobson Woman of Valor Award for Hadassah-Brandeis Institute Exceptional Research Award Applicants. המחקר מבוסס בעיקרו על מקורות שנמצאו בארכיון הצינוני המרכזי (אצ"מ), בארכיון המדינה (א"מ), בארכיון עיריית ירושלים ובארכיון הלאומי הבריטי (PRO). תודתנו לצוותי הארכיונים. תודה מיוחדת לגב' מיכל זפט מארכיון המדינה על הסיוע במהלך המחקר. תודה למערכת כתב-העת "מחקרי משפט", לעורכים ולקוראים האנונימיים. תודה לפרופ' מרגלית שילה; לפרופ' יורם שחר; לד"ר עמיחי רדזינר ולד"ר נתן ברוך על עזרתם. וכמובן לעוזרי המחקר המסורים: ענת הדר, ענבל קארו ואלדר פרקש.
- ** אייל כתבן, המרכז האקדמי למשפט ולעסקים, רמת גן; מרצה מן החוג, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; עמית מחקר Hadassah-Brandeis Institute, Brandeis University.
- *** רות הלפרין-קדרי, פרופסור חבר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; ראש מרכז רקמן לקידום מעמד האישה, אוניברסיטת בר-אילן.

אייל ותבן ורות הלפרין-קדרי

השופטים והנציב העליון לנסות ולהתקין לאחר קבלת פסק הדין, מחזקת לכאורה את התזה שבג"ץ הפגין עצמאות שיפוטית, שהרי החליט בניגוד לעמדת זקן השופטים. אך שוב, בחינה מעמיקה של פרטי המקרה מגלה כי למעשה הייתה הפקודה מיותרת, וכפי הנראה היא נועדה להפיס את דעתם של חלק מהצדדים המעורבים ולהציג עצמאות שיפוטית לכאורה בלבד. היבטים ציבוריים ופוליטיים אלה נבחנים במאמר דרך ניתוח מאבק הנשים על זכותן לשמש עורכות דין בארץ ישראל.

מבוא

נשיא בית המשפט העליון נפגש בוזשאי עם ראש הממשלה בעקבות פסיקת בג"ץ להתיר לנשים לשרת בכל תפקיד בצה"ל. השניים מסכימים שיש לגבש טיוטת חקיקה שתגביל את תוקף הפסיקה, ונשיא בית המשפט העליון אף מסייע בניסוחה. עם פרסום טיוטת החקיקה ארגוני הנשים, התקשורת ולשכת עורכי הדין יוצאים חוצץ נגדה. הסיפור כמובן דמיוני, אך לפני שבעים וחמש שנים זו הייתה זמנות המצב פחות או יותר. בתפקיד נשיא בית המשפט העליון שימש זקן השופטים (אף שנומכיותו היו שונות במעט מאלו של נשיא בית-המשפט העליון דהיום), בתפקיד ראש הממשלה – הנציב העליון ופסק הדין היה פסק הדין שהתיר לנשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל. צריך כמובן לזכור שבראש הפירמידה השלטונית אז בארץ היו הבריטים, מכות המנדט שהעניק להם חבר הלאומים על ארץ ישראל. עם זה, גם באותם ימים נשמע הסיפור משונה ומתמיה: מדוע נעדר מן ההרכב השופט היהודי היחיד בבית המשפט העליון באותה עת? וכיצד זה ניתן פסק הדין פה אחד, בניגוד להוראות ממשלת האם ובניגוד לעמדה הרשמית של ממשלת המנדט? האומנם היה מדובר במפגן אותנטי של עצמאות שיפוטית של בית המשפט העליון עד שנראה שפסק הדין ניתן בניגוד לעמדתו המפורשת של זקן השופטים, שקגע את ההרכבים שיידונו בתיקים שלפני בית המשפט? שהרי אם לא כך הדבר, מדוע הזדוּר לפעול לסיכול תוצאתו? ומדוע חברו זקן השופטים והנציב העליון לפרסם בדחיפות פקודה שחלקית לפחות, תרוקן את פסיקת בג"ץ מתוכן? השאלות הללו ורבות אחרות עולו ומתבררות מתוך בחינת מאבק הנשים על זכותן לשמש עורכות דין בארץ ישראל. התשובות לשאלות הללו חושפות תמונה הנוגעת לא רק למאבק הנשים לשוויון זכויות, אלא גם למערכת המשפט המנדטורית בין השנים 1920-1930, שנים משמעותיות בעיצוב מערכת המשפט.

לכאורה אפשר היה לפטור את השאלות הללו (לפחות בתקופה שלאחר כינון המנדט) בפשטות יחסית ולהסתמך על הסכר מסורתי שניתן כמעט לכל התנהלות המנדט הבריטי באותן השנים בהתמודדותו עם האוכלוסייה המקומית: שמירה על עקרון "מחויבות הכפולה" (parity policy), דהיינו שמירה על מתן יחס מאוזן כלפי יהודים וערבים מתוך רצון להימנע מלהרגיז את אחד הצדדים ולמנוע תסיסה.¹ כלומר אפשר היה לומר שבתחילה סירב

1 ראו: יעקב ראובני ממשל המנדט בישראל – ניתוח היסטורי-מדיני 14-17 (תשנ"ג); MARTIN KOLINSKY, LAW, ORDER AND RIOTS IN MANDATORY PALESTINE, 1928-35, 5-6, 151, 194,

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

בית המשפט לדרישת הנשים היהודיות בשל התנגדות הגברים הערבים. לאחר מאבק משפטי, שצידדו בו גם גברים יהודים, התקבלה התביעה, ואז המחוקק המנדטורי מצא לנכון לנסות ולהגביל את הזכות כדי להפיס את הצד הערבי. זהו הסבר חד-ממדי מסוג אחד. אפשר לחשוב על הסבר חד-ממדי מסוג אחר, ההסבר הפמיניסטי, ולפיו סיפורנו ממוקם בציר הזמן של התפתחויות מקומיות ובין-לאומיות משמעותיות בנושא מעמדן של נשים, והמאבק הנוכחי מגלם עימות בין-תרבותי משולש (המנדט הבריטי, היישוב היהודי והאוכלוסייה הערבית) סביב הנושא. אמנם קריאות אלו אפשריות, אך לטעמנו הן פשטניות וחד-ממדיות. במאמרנו זה אנו מבקשים להציג הסבר רב-ממדי² להגבלת עיסוקן של נשים במקצוע עריכת הדין ולקבלת זכותן של הנשים לעסוק בו, וכמו כן לברר את מהות המאבק – האם היה המאבק פמיניסטי-עקרוני-מקצועי, או בעיקר פוליטי-אישי-מערכתי? מכאן גם ההיזקקות למאבקים דומים, היסטוריים או בני-זמננו. מה באמת מכתוב אותם? מה טיבם של המאבקים המשפטיים הגדולים? כלום לעצמת הטענות המשפטיים והאידיאולוגיים יש משמעות, או שמא בסופו של דבר, המעורבות האישית, האינטרסים האישיים ויחסי הכוח המערכתיים של המוסדות המעורבים הם המכריעים את הכף?³ את עיקר תשומת הלב במאמרנו זה נפנה לגורמים המשפטיים המוסדיים, אשר שימשו שחקנים ראשיים במערכה על כל חלקיה.⁴ בתוך כך נוכל ללמוד על מערכת המשפט בארץ ישראל באותה תקופה. כל אלו יוכלו לשמש גם בעתיד כליים לבחינת החקיקה והפסיקה בארץ ישראל המנדטורית, וגם לאחריה, במדינת ישראל.

(1993) 226. בהקשר של הסיפור שלפנינו ראו גם: א' קיסרי "פיליטון קטן – כשהאשה נעשית עורך דין..." דאדא היום יד' טבת התר"ץ, עמ' ב: "המאזנים של הממשלה הם ניטראליים, לטיפה לישראל, ולטיפה לישמעאל. צביטה לישמעאל, וצביטה לישראל".

2 באמרונו "רב ממדי" כוונתנו בין היתר לכל אחד מאלה: השפעת לחצים בין לאומיים; מעורבות ארגוני נשים; מאבקי כוח אישיים; הליכי קבלת החלטות המבוססים על קשרים אישיים ועל דעות ואמונות (קדומות); יחסי נציב עליון – זקן השופטים; התפתחויות בעולם המוסלמי; השפעת המפלגה השלטת בבריטניה על המצב המשפטי בארץ ישראל; עצמאות המערכת השיפוטית; תפקידו ומעמדו של בג"ץ וכיו"ב. למשל, השוו למאמרו של יאיר שגיא "למען הצדק? על הקמתו של בית-המשפט הגבוה לצדק" עיוני משפט כח 225 (2004). המבקש להראות שהקמתו של בג"ץ לא נבעה משיקולים ענייניים בלבד ומטרות של הגנה על האזרחים מפני רשויות השלטון, אלא גם (ואולי בעיקר) ממאבקים אישיים-פנימיים בין אנשי הממשל והמשפט הבריטים.

3 השוו למאמרו של אסף לחובסקי, המציע הסבר רב ממדי ל"אנגליפיקציה" של המשפט המנדטורי בארץ ישראל, ובכלל זה החקיקה על האפיונים האישיים של כל הגורמים המעורבים בדבר, לרבות בעלי הדין עצמם: Assaf Likhovski, *In Our Image: Colonial Discourse and the*

4 נבהיר כי תחת המושג "גורמים משפטיים מוסדיים" אנו כוללים גם את "המחוקק", על כל מרכיביו, כלומר את הדרג הפקידותי של ממשל המנדט הבריטי.

א. ניסיון ראשון (1920–1922)

משתתפים: ברנה רשל – בוגרת משפטים מאודסה

המועצה המייעצת

הנציב העליון (סמואל) והיועץ המשפטי (בנטוויץ)

קרזון – "שר החוץ", מזכיר המדינה לענייני חוץ

ראשיתו של המאבק בשנת 1920. אז פנתה בעלת דיפלומה משפטית מאוניברסיטה ברוסיה בבקשה לעמוד לבחינות ולשמש עורכת דין בארץ ישראל. שמה של המועצת לא פורט במסמכי הדיונים הפנימיים שהתקיימו בעקבות פנייתה (שהרי הבקשה העקרונית היא לב העניין).⁵ בחיפושנו מצאנו שמכתב הפנייה הראשון הופנה ל"ממונה המשפטי הבכיר בירושלים" ונשלח מאת ברנה רשל (Braná Rashal).⁶ רשל, ילידת שנת 1898, למדה משפטים באודסה בין השנים 1917-1919, וביקשה לעמוד לבחינות כדי שתוכל לעבוד כיפוי.⁷ מכתב זה פותח מערכה שתימשך עשור שנים. עד לקבלת פקודת עורכי הדין (התקבלות נשים)⁸ בשנת 1930. בעקבות פנייה זו דנה המועצה המייעצת של פלשתינה-ארץ ישראל⁹ באפשרות שניים יורשו לעסוק בעריכת דין בארץ.¹⁰ זו הייתה הפגישה השנייה של המועצה ונדונו בה מגוון נושאים, דוגמת פקודת המשטרה ופקודת בריאות העם. כותרתו של אחד מנושאי הפגישה הייתה "נשים עורכות דין" ("Women as Advocates"). תיאור הדיון מעניין: נורמן בנטוויץ, שהיה היועץ המשפטי (אז, "המזכיר המשפטי"),¹¹ פנה למועצה בבקשה לקבל את עמדתה

- 5 PRO FO 371/5294. מכתב מיום 6.12.1920 מהרברט סמואל לקרזון.
- 6 א"מ, חט' 20, מ-1261, I.B.65. מכתב לממונה המשפטי הבכיר בירושלים, מיום 14.6.1920. (באנגלית). המכתב נשלח ערב המעבר לשלטון האזרחי הבריטי בארץ ישראל.
- 7 את ההיתר לעסוק במקצוע נתן באותה העת ה- "Senior Judicial Officer", על פי "Proclamations, Ordinances and Notices" No. 50, מיום 15.8.1918. מופיע ב-"ISSUED BY O.E.T.A. (SOUTH) TO AUGUST 1919". הליך ההסמכה חל לפי מנשר זה לפי תקנות בית המשפט מיום 10.1918, ולפי התקנות העותומאניות מיום 14.1.1876.
- 8 ע"ר 16.7.1930, עמ' 517.
- 9 את המועצה המייעצת הקים הנציב העליון הרברט סמואל כגוף מייעץ לענייני חקיקה. על חברי המועצה המייעצת ותפקידה בפירוט רב יותר ראו: NORMAN BENTWICH, WANDERER BETWEEN Two WORLDS 110-111 (1941); וכן: רחלה מקובר סדרי שלטון ומינהל בארץ-ישראל, 1925-1917, 129-122 (חיבור לטעם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן – המחלקה לתולדות ישראל, 1984); כמו כן ראו ראובני, לעיל הערה 1, בעמ' 34-35, המציין כי מלבד הרברט סמואל השתתפו במועצה עשרים חברים: עשרה פקידי ממשל ועשרה נציגי ציבור (שלושה יהודים – דוד ילין, אהרון איזנברג ויצחק בן-צבי; שלושה נוצרים; ארבעה ערבים), ובכמה מקרים אכן הצליחו להשפיע על החקיקה. עוד על המועצה ראו הרברט סמואל *הרצאת הנציב העליון על ממשלת פלשתינה (א"י) בשנות 1920-1925*, 27 (1925); Kolinsky, לעיל הערה 1, בעמ' 6-7.
- 10 PRO FO 371/5294. מכתב מיום 6.12.1920 מהרברט סמואל לקרזון. ראו גם R.A. ABRAMS, JEWISH WOMEN IN THE INTERNATIONAL WOMAN SUFFRAGE ALLIANCE (1899-1926) (Ph.d. Dissertation, Brandeis University, 1996).
- 11 לרקע אוטוביוגרפי ראו: NORMAN DE MATTOS BENTWICH, MY 77 YEARS (1961).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

בעניין הסמכתן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל. ההתנגדות להצעה באה מצד הנציגים הערבים במועצה:

Dr. Salim was entirely opposed, considering that the time had not arrived for such an innovation. This view was supported by Toukan Bey and Sheikh Abu Middein.¹²

בנטוויץ' לא הרפה וחיזק את דבריו בעובדה שנשים מורשות לשמש רופאות בארץ ישראל עוד מימי הטורקים. הוא ציין שזכות הופעתן של עורכות דין תוגבל, ובכל מקרה הן לא יורשו להופיע בבתי הדין השרעיים.¹³ על רקע עמדתו של בנטוויץ', שנטה לטובת המבקשת, ועל רקע החזית של הנציגים הערבים, בולטת שתיקתם של יתר הנציגים היהודים – יצחק בן-צבי, דוד ילין¹⁴ וחיים הררי. לעובדה זו משנה חשיבות לנוכח ביטוי עמדותיהם בסוגיות אחרות שהועלו במהלך הישיבה.¹⁵ לא מן הנמנע שעמדתם לא יוצגה בפרוטוקול, אך ככל הנראה היא לא הייתה אקטיבית וניתנה, אם בכלל, בלשון רפה.¹⁶ מכל מקום, אין להבין מכך שהתנגדו להצעה, שהרי בסופו של דבר עמדת הנציגים הערבים הייתה בדעת מיעוט.

התנגדותם של הערבים נבעה, לטענתם, מחשש מפני תגובת חלקים מהאוכלוסייה המוסלמית, ובעיקר מפני תגובת הברווים, שכן, כעולה מדיווחו של הנציב העליון הרברט סמואל¹⁷ על אודות אותה ישיבה, "Bedouin Tribes regard it as a slur upon men that women should have any part in public life".¹⁸ סמואל, בשלב זה לפחות, המליץ לפני מזכיר המדינה לענייני חוץ הלורד קרוזון (Curzon), שהיה ממונה באותה עת גם על ענייני ארץ

12 PRO FO 371/5294. מכתב מיום 6.12.1920 מהרברט סמואל לקרוזון, לעיל הערה 10. על Suleiman Bey Toukan ראו: (Mrs.), PALESTINE OF THE ARABS 176-177 (1935). שימש ראש העיר שכם מאז 1925 וחבר המועצה המייעצת הראשונה.

13 PRO FO 141/442/5. פרוטוקול הישיבה השנייה של המועצה המייעצת מיום 9.11.1920 (למעשה הישיבה חודשה ביום 10.11.1920, ואז נדונה גם סוגיית הנשים עורכות הדין); הפרוטוקול מופיע במהדורה שונה מעט גם ב־ PRO CO 814/6.

14 נציין כי דוד ילין, נשיא המועצה הלאומית, הגיע בשנת 1924 להסכם עם המזרחי, הסכם שמטרתו להפיס את דעתו של המזרחי ובחון כך לפגוע בסוגיית זכות ההצבעה לנשים ביישוב. ראו MOSHE BURSTEIN, SELF-GOVERNMENT OF THE JEWS IN PALESTINE SINCE 1900 106 (1934).

15 למשל, דוד ילין בחר לתאר בפרוטרוט את הנטיעה הארוכה ברכבת מיפו לירושלים ואח השיפורים שיש לערוך בשירות הרכבות.

16 ראו: PRO FO 371/5294. מכתב מיום 6.12.1920 מהרברט סמואל לקרוזון, לעיל הערה 10 המציין כי חברי המועצה היהודים תמכו ב"שוויון זכויות לנשים" ואילו שניים מבין החברים המוסלמים התנגדו, במיוחד השייח' של באר-שבע. כאמור, הרישא של הדברים לא באה לידי ביטוי בין דפיו של פרוטוקול הדיון.

17 יהודי אנגלי ומקורב לרעיון הציוני, הנציב העליון הבריטי הראשון בפלשתינה-ארץ ישראל. שימש בתפקידו בין השנים 1920-1925. ראו: SAMUEL HERBERT, MEMOIRS (1945).

18 PRO FO 371/5294. מכתב מיום 3.12.1920 מהרברט סמואל לקרוזון.

אייל נתבן ורות הלפרין-קדרי

ישראל,¹⁹ להעניק לנשים את זכות הכניסה למקצוע בכפוף למגבלות מסוימות (כלומר שיוכלו להופיע בבתי משפט אזרחיים בלבד ולא בבתי דין תיירים מוסלמיים).²⁰ ואולם הלורד קרוזון העדיף לקבוע כי במצב ההתפתחות הנוכחי בפלשתינה-ארץ ישראל ובמדינות המזרח האחרות מוטב להמתין בעניין זה.²¹ במכתב ששלח קרוזון לסמואל העלה קרוזון שלושה טיעונים להחלטתו: החשש מפני הגובה שלילית מצד המוסלמים, שבוודאי לא יסכימו שאישה תבצע חקירה נגדית; הטענה שנשים עדיין לא הורשו לעסוק במשפטים בקונסטנטינופול; הטענה שהחוק לביטול המניעות על בסיס מין (Sex Disqualification Removal Act) הבריטי התקבל רק בשנת 1919 ולכן יש מקום לעכב את התפתחות הפרקטיקה במדינות המזרח.

שלושת הטיעונים חשובים, ויש להסבירם אחד לאחד. ראשית, הפגיעה ברגשות המוסלמים. מתברר כי בתקופה שבין פנייתו של סמואל לתשובתו של קרוזון התנהלה חלופת מזכרים ותרשומות בעניין הצעתו של סמואל, ויש בה כדי ללמד על הלך הרוח בקרב אנשי הממשל הבריטי באותה עת – הן יחסם בסוגיית מעמד האישה הן יחסם בסוגיית הלאומים בארץ ישראל.²² הרושם הכללי הוא שבהתחשב בעמדת האוכלוסייה המוסלמית נתפסה ההצעה – מבחינה פוליטית – הצעה שטרם הגיעה זמנה. טיעון זה מקורו בהערתו של הקולונל קורנווליס (Cornwallis), שזויה מצוי בהלכי הרוח של האוכלוסייה המוסלמית:

My personal impression is that they [the Moslems in Palestine - R.H.K. & E.K.] would intensely resent being cross examined in public by a woman – especially a Jewess

19 בשנת 1921 עברה סמכות משרד החוץ על ארץ ישראל לידי משרד המושבות. דאו: ראובני, לעיל הערה 1, בעמ' 31. כמו כן ראו: מקובר, לעיל הערה 9, בעמ' 97-98. מקובר סוקרת שם את בעלי התפקידים במשרד המושבות (שרים ותת-שרים). עוד ראו שם, בעמ' 101, על תפקיד משרד המושבות באישור מוקדם של כל דבר חקיקה טרם הגשתו למועצה המייעצת.

20 PRO FO 371/5294. מכתב מיום 6.12.1920 מהרברט סמואל לקרוזון, לעיל הערה הערה 10. סמואל ציין כי הוא סבור שמלבד התנגדות ושייחים הערביים לא תהיה התנגדות שנשים יישמשו עורכות דין, וכי האוכלוסייה היהודית כפי הנראה תתמוך בהכרה בזכותן זו ואולי אף תנסה להחיש את קבלתה. הנציב העליון הוסיף גם כי, "יש נשים המשמשות עורכות דין בקונסטנטינופול, וכמה נשים המשמשות 'דוקטוריות' בפלשתינה-ארץ ישראל".

21 PRO CO 733/68, מכתב מיום 5.1.1921 מאת רוניד לינדזי R.C. Lindsay, שימש או סמנכ"ל המשרד לענייני חוץ) בשם מזכיר המדינה לענייני חוץ, הלורד קרוזון אל הרברט סמואל. כך אנו למדים גם מהתכתבות מאוחרת יותר: PRO CO 733/169/10. מכתב מיום 21.6.1929 מס' 588 מה- Officer Administering the Government אל Sidney Webb (הלורד פספילד), מזכיר המושבות.

22 PRO FO 371/5294. מזכר פנימי מיום 6.12.1920 מאת הרברט סמואל, ירושלים. בחלקו הראשון של המזכר מופיעה פנייתו של סמואל, הדומה בעיקרה למכתב ששלח באותו יום ללורד קרוזון. מתחת לפנייה המודפסת מופיעות חמש התייחסויות של פקידים במשרד החוץ הבריטי, ובהן מועלים כמה וכמה היבטים של העניין, ולדעתם יש בהם כדי לשכנע את מקבלי החלטות להתנגד להמלצתו של סמואל. מעניינת אף התייחסותו של פקיד עלום, AC, שהסתפק במילים: "The Feminist proposal is really ridiculous" (שם).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

משפט זה מופיע מילה במילה (מלבד ההתייחסות לזהותה הלאומית של האישה החוקרת בבית המשפט) במכתב התשובה מטעמו של הלורד קרוזון אל סמואל.

שנית, עיסוק נשים בעריכת דין בטורקיה. ככל הנראה בעקבות הטענה שהציג סמואל, כי בטורקיה נשים מורשות לעסוק בעריכת דין, ערך משרד החוץ בירור בעניין ומצא שלא כך הדבר. סוגיה זו תחזור שוב ושוב בהמשך, כשטורקיה ומדיניותה כלפי נשים תשמש קנה מידה להשוואה בעבור לא אחרים מאשר הבריטים. חשוב לציין שהבריטים היו ערים לסוגיית מעמד הנשים במקצועות המשפט במסגרת הדיונים בוועידת השלום שהתקיימה בשנת 1919 וביקשו לבחון את ההתפתחות בסוגיה בצרפת ובגרמניה.²³ שלוש שנים מאוחר יותר שבה ועלתה הסוגיה, והפעם התבקשו הבריטים לספק לצ'קוסלובקים מידע בדבר מעמד הנשים במקצועות המשפט.²⁴

שלישית, החוק לביטול המניעות על בסיס מין האנגלי משנת 1919, אשר ביטל את ההגבלות על כניסתן של נשים (נשואות או פנויות) לפרופסיות ועל החזקתן במשרות ציבוריות או שיפוטיות. דבר חקיקה זה התקבל לאחר ניסיונות חקיקה שנועדו למנוע את אי-השוויון האזרחי בין גברים לנשים, ובכלל זה כניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית. ההתנגדות לחקיקה נשחקה עקב השתתפותן של נשים במלחמת העולם הראשונה.²⁵ כלומר התנאים הבשילו רק לאחר שהנשים "הוכיחו את עצמן" בתקופת המלחמה. גם מעורבותה של מפלגת הלייבור בקידום החקיקה עשתה את שלה,²⁶ ובסופו של דבר התקבל החוק ובעקבותיו דברי חקיקה ספציפיים שנועדו למנוע אפליית נשים, כגון במשרות שיפוטיות זוטות יחסית.²⁷ החוק עצמו יושם בעצלתיים, ורק בשנת 1922 הוסמכה באנגליה עורכת הדין הראשונה.²⁸ יש להניח שהשפעת הליך השינוי החקיקתי שהתרחש באנגליה הייתה עמוקה אף יותר מכפי שנדמה. אכן, מן התכתובות הפנימיות אפשר לראות בכירור כי הבריטים הטילו ספק בבשלותן של ארצות המזרח לקבל שינוי כזה, כל שכן שבאנגליה התקבל השינוי רק בעת האחרונה. גם כאן משתקפת תפיסה לא רק של עליונות אלא אף של חשש מפני תמורות

23 PRO FO 608/247/4. נציין כי הלורד בלפור פנה ללורד קרוזון ועידכן אותו בסוגיה זו.

24 PRO LCO 2/604. קרוזון הוא המשיב לשאלות הצ'קוסלובקים.

25 Christine Alice Corcos, *Portia Goes to Parliament: Women and Their Admission to Membership in the English Legal Profession*, 75 DENV. U.L. REV. 307, 380 (1998).

26 Francis Bennion, *The Sex Disqualification (Removal) Act – 60 Inglorious Years*, 129 DAVID MORGAN, SUFFRAGISTS AND LIBERALS: ראו גם: NEW LAW JOURNAL 1088 (1979); THE POLITICS OF WOMEN SUFFRAGE IN ENGLAND 7, 80 (1975); PAMELA M. GRAVES, LABOUR WOMEN: WOMEN IN BRITISH WORKING-CLASS POLITICS 1928-1939 16-17 (1994).

27 ראו הדיונים על קבלת ה-Justices of the Peace (Qualification of Women) ב- PRO LCO 2/350.

28 הזמן הרב שחלף בין קבלת החוק לבין הסמכתן של הנשים הראשונות לעורכות דין נבע מכך שעד לקבלת החוק נשים לא יכלו לעבור את ההכשרה הנדרשת. ראו: PRO LCO 2/604.

אייל: כתבן ורות הלפרין-קדרי

בארצות שלכאורה מפגרות אחרי אנגליה.²⁹ וכך גרם יחסה המתנשא של הממשלה אשר העבירה לא מכבר חקיקת נשים ונתקדמת בביתה שלה³⁰ לחסימת התקדמות מקבילה בטריטוריה שבשליטתה.

בסופו של דבר, על פי החלטתו של קרזון, פרסמה ממשלת האם ב-5 בינואר 1921 הנחיה לעכב את האפשרות להסמכת נשים לעורכות דין.³¹ בהתבוננות רטרוספקטיבית, הדינמיקה המאפיינת את קבלת ההחלטה מוזרה: הרברט סמואל, היושב בראש הפירמידה של הפקידות הבריטית בארץ, צידד בדעת הרוב במועצה המייעצת ותמך בקבלתן של נשים למקצוע עריכת הדין, ואילו ממשלת האם קיבלה את עמדת שר החוץ קרזון, אשר צידד בדעת המיעוט דווקא, אשר ביטאה את התנגדות הערבים. אמנם אפשר לראות בכך ביטוי למדיניות הבריטית של המחויבות הכפולה בכל הקשור לשמירת הסטטוס קוו בין יהודים לערבים בארץ ולרצון להימנע מתסיסה בקרב הערבים, כפי שצינו בפתח הדברים, אלא שכאמור, זהו הסבר חלקי בלבד, והדברים מורכבים הרבה יותר. כך למשל מוזר שסמואל עצמו, אשר בארצו ובמפלגתו שלו (המפלגה הליברלית) לא גודע נהיותו אביר זכויות נשים ואף הביע בדרך כלל התנגדות לחקיקה שנועדה לקדם את מעמדן, כאן מצא לנכון לצדד בקבלת הבקשה.³² יתרה מזו, נשאלת השאלה כיצד שר החוץ, בכבודו ובעצמו, מוצא לנכון לעסוק בעניינה של אישה אחת, המבקשת לעסוק בעריכת דין בארץ ישראל? קרזון נתמנה לתפקיד שר החוץ כשנה קודם לדיון בדבר אפשרות כניסתן של נשים למקצוע עריכת הדין בארץ ישראל. אפרים מיזל ציין במחקרו על אודות משרד החוץ הבריטי כי באותה העת שינה משרד החוץ את פניו, ו"הפך בהדרגה למשרד ממשלתי ביורוקרטי אשר שיקף יותר את עמדתם של הדרגים הנמוכים מאשר את דעת שר החוץ".³³ תיאור זה כמובן מחדד את השאלה עוד יותר.

נראה שמפתח מרכזי להבנת החלטתו של קרזון, שתשמש בסיס במשך השנים הבאות להדרת נשים מן המקצוע בארץ ישראל, מצוי בעיקר בהתחקות על עמדותיו השמרניות שלו הן בעניין הציוני הן בעניין המגדרי. כאשר לעניין הציוני, הלורד קרזון התנגד עוד בשנת 1917 להצהרה בדבר "בית לאומי לעם היהודי". הוא סיפק טעמים פרקטיים להתנגדותו, החל

29 השוו לרתיעתו של בית המשפט העליון באותה תקופה לייבא את המשפט האנגלי ארצה, כמתואר אצל לחובסקי, לעיל הערה 3.

30 לסקירת כל דברי החקיקה לקידום נשים שחקקה באותה תקופה הממשלה השמרנית ראו Graves, לעיל הערה 26.

31 כך עולה מחיעוד מאוחר יותר, ראו: א"מ 20, B.L.7, מ/1260, פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג, תמצית הישיבה ביום 24.10.1922. ראו גם: PRO CO 733/169/10, מכתב מיום 10.7.1929 מגינצברג לקולונל וודג'ורד, ובו היא מפרטת את השתלשלות מאבקה; וכן CO 733/169/10 PRO מכתב מיום 21.6.1929 מס' 588 מה- Officer Administering the Government ללורד פספילר.

32 ראו: Morgan, לעיל הערה 26, בעמ' 41. עוד על סמואל ויחסו לקידום נשים בהקשר זה ראו בהמשך, הערה 75.

33 אפרים מיזל משרד החוץ הבריטי 1919-1926 74 (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב, 1983).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

בנתונים מספריים וגאוגרפיים אשר מהם הסיק כי העם היהודי לא יוכל להקים בית בשטח בגודלה של וויילס, וכלה בטענה שלא תיתכן הקמתו של בית לאומי במקום ששוכנים בו לאומים רבים וכמה דתות.³⁴ אם יחסו לרעיון הציוני נשען על טיעונים פרקטיים, לא כך באשר ליחסו לנשים – שם העמדה הייתה עקרונית הרבה יותר. קרוזן נודע כמי שניהל מערכה נגד זכות הבחירה לנשים באנגליה, והחל משנת 1912 עמד בראש הליגה ששמה לה למטרה למנוע את זכות הבחירה מנשים. בשנת 1917 הוצע החוק להרחבת זכות הבחירה לנשים, ובאופן טבעי עמד קרוזן בראש המתנגדים.³⁵ באותו שלב, תמיכת העם בכריטיניה גם היא כבר הייתה נתונה לנשים על רקע תרומתן במלחמת העולם הראשונה.³⁶ קרוזן מצדו התמיד במאבקו, עד שבניגוד העניינים שנוצר בין היותו חבר ממשלה המחויב במה שמוכר לנו כ"משמעת קואליציונית" בהצבעה על החוק לבין היותו נשיא הליגה למאבק בזכות הבחירה לנשים, הוא בחר בכובעו השני. הוא נאם נחרצות נגד החוק (אך בהצבעה עצמה נמנע, דבר שעורר את חמתם של חברות הליגה ושל חבריה).³⁷

ייתכן אפוא כי במצב דברים זה, וכמי ששבע כישלונות במאבקו נגד מתן זכויות לנשים במולדתו, יכול היה הלורד קרוזן להוציא לפועל באין מפריע אח השקפותיו האישיות ולהפוך את האגנדה שנדחתה בארצו שלו למדיניות ב"קולוניות" הבריטיות.³⁸ לפיכך, אם ניסה קרוזן "לייבא" את הגישה האימפריאליסטית הגברית למתן זכויות לנשים למדינתו שלו, גישה שנתפסה אצל ארגוני הנשים למען זכות ההצבעה כמדיניות אוריינטלית – הרי שכשל.³⁹ לכן אך טבעי היה שדחה כל הצעה "לייצא" עמדות סופרג'יסטיות או פמיניסטיות לשטחים שהיו בשליטת משרדו.

עם זה, על אף הפיתוי לתלות את "אשם" העמדה הרגרסיבית כולו בדיפלומט בריטי שמרן שונא נשים ידוע, בחיפוש אחר הסבר רב-ממדי תהא זו שגיאה להתעלם מן ההסבר הנוסף להדרת נשים מעיסוק בעריכת דין, והוא החשש שהתפתחות זו תפגע ברגשות

ZETLAND, LAWRENCE JOHN LUMLEY DUNDAS, THE LIFE OF LORD CURZON 156-160 34
(1928); JOHN FISHER, CURZON AND BRITISH IMPERIALISM IN THE MEADLE EAST 1916-19
(1999) 209-211. להיבטים נוספים באישיותו המורכבת של קרוזן ראו אצל מיזל, שם, בעמ' 74-76.

ראו: Zetland, שם, בעמ' 190-191; Morgan; לעיל הערה 26, בעמ' 85, 96. 35

ראו המקורות המופיעים בהערות 25-26 לעיל. 36

ראו: Zetland, לעיל הערה 35, בעמ' 190-194. זו לא הייתה הפעם הראשונה שקרוזן נכשל במאבקו נגד מתן זכויות לנשים. עוד בשנות השמונים של המאה התשע עשרה, בדיון באוניברסיטת אוקספורד, טען בלהט כי יש למנוע מנשים את הגישה לספריות. במקרה אחר הוא התנגד גם להשתתפותן בחברה הגאוגרפית המלכותית. KENNETH ROSE, CURZON: A MOST SUPERIOR PERSON 73-74 (1969). 37

אנו כמובן מודעים היטב לעובדה שלא היה מדובר בקולוניה אלא בשטח שנמסר לשליטת הבריטים במנדט מטעם חבר העמים, אך נראה לנו כי בנקודה מסוימת זו, שר החוץ הבריטי עצמו הוא שהפעיל יחס ומדיניות כאילו מדובר היה בקולוניה. 38

Mary Ann Fay, *International Feminism and the Women's Movement in Egypt, 1904-1923: A Reappraisal of Categories and Legacies*, in FAMILY IN THE MIDDLE EAST: IDEATIONAL CHANGE IN EGYPT, IRAN AND TUNISIA 40 (Kathryn M. Yount and Hoda Rashad eds., 2008) 39

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

המוסלמים, כפי שעולה בבירור מן התכתובות הפנימיות שליוו את המלצתו של סמואל ללורד קרזון. בשל אותו חשש, שלימים הפך למרכיב מרכזי בעקרון המחויבות הכפולה, היה על הבריטים לשמור על האיזון המספרי בין עורכי הדין היהודים לעורכי הדין הערבים בארץ.⁴⁰ חילוקי הדעות בין חברי המועצה והסיבות להם היו עתידים ללוות את שאלת כניסתן של נשים למקצוע עריכת הדין בשנים 1920-1930. אותם טיעונים שהועלו ב-1920 נגד ההצעה הועלו גם עשר שנים מאוחר יותר, לאחר הכרעת בג"ץ לטובתה של גינצברג. יתר על כן, באופן אירוני משהו, ההצעה הקונקרטית לאפשר לנשים לעסוק בעריכת דין בבתי משפט אזרחיים בלבד, שהעלה בעקבות אותו דיון הנציב העליון דאז הרברט סמואל, נחקקה (בשניוניים מסויימים) כפקודה עשר שנים מאוחר יותר, לאחר זכייתה של גינצברג בדין. מעניין אפוא לבחון את התפתחות העניינים במשך אותו עשור.

ב. ניסיון שני (1922–1923)

משתתפים: רוזה גינצברג ועו"ד נזקר
הוועד המשפטי
זקן השופטים (הייקראפט)
הרקע: לאחר מאורעות תרנ"א
קבלת פקודת עורכי הדין

שנה חלפה מאז נתקבלה החלטתו של שר התוך הלורד קרזון, ובינתיים נחקקה פקודת עורכי הדין, פקודה מספר 13 של שנת 1922, עם התקנות שהוצאו לפיה.⁴¹ הפקודה, שמטרתה הייתה "לקבע ביתר דיוק את דבר קבלת אנשים לשמש כעורכי-דין בפלשתינה (א"י) ולהורות הוראות אחרות בדבר השמוש באומנות הזאת", קבעה בסעיף 2, תחת הכותרת "ערכי דין צריכים רשיון", כי "אסור לאדם לקרוא לעצמו עורך-דין או לעסק באמנות הזאת בפלשתינה (א"י) אלא אם כן יש לו רשיון שניתן לו ע"י זקן השופטים על-פי הפקודה הזאת". תקנה 2(2) לתקנות על פי פקודת עורכי הדין 1922 קבעה חובת עמידה בבחינה "בחק ובפרוצידורה של פלשתינה (א"י)" לשביעות רצון היועץ המשפטי על כל אדם בעל תעודה משפטית מבית ספר למשפטים בחו"ל.

בינואר 1922 עלתה (או ליתו דיוק שבה ארצה) רוזה גינצברג,⁴² והיא החלה מתכוננת לבחינות עורכי הדין הזרים.⁴³ גינצברג, ילידת 1890, הייתה בעלת כישורים רבים אך גם בעלת

40 ראו גבריאל שטרסמן עו"ד הגלימה – תולדות עריכת הדין בארץ ישראל 189, 69 (1984).

41 ע"ר, יולי 1922.

42 כל כתבי אחד העם תצו (תשי"ט).

43 "זרים" משום שהדיפלומה שלה הוענקה לה בחו"ל. ראו: שטרסמן, לעיל הערה 40, בעמ' 67. על בחינות עורכי הדין הזרים ראו *משפט* א 132-133 (תרפ"ז). בוועדה המשפטית לבחינת עורכי דין זרים היו חברים גודבי, קרמק, דרייטון, פאיז אפנדי חייט, טופיק עדס, מוגנס, קנטרוביץ. לפי הפקודה,

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

קשרים עם צמרת היישוב והשלטון הבריטי, לא מעט בזכות ייחוסה המשפחתי – בתו של מרדכי בן-הלל הכהן וכלתו של אחד העם. חלק בלתי מבוטל מהדמויות שילוו את מאבקה של גינצברג, כגון נורמן בנטוויץ' והארי סקר, פגשה עוד בשהותה בביתו של אחד העם בלונדון, בשנים 1918-1922. אז שימשה גם המזכירה הראשונה של ארגון ויצ"ו, מעת הקמתו בלונדון בשנת 1920. עם הגיעה ארצה פנתה גינצברג למנהל ה-Legal Studies וביקשה לעמוד לבחינות.⁴⁴ אין לדעת מה עלה בגורל פנייתה זו, מכל מקום ברור כי כעבור כחצי שנה שבה ופנתה אליו (אולי בעקבות קבלת פקודת עורכי הדין), הציגה עצמה כבעלת דיפלומה מפר"ז וביקשה לגשת לבחינות שיתקיימו בינואר 1923.⁴⁵ לאחר כחודש זכתה למענה, יושב ראש הוועד המשפטי ביקש כי תעביר לידיו את הדיפלומה שלה בצירוף אישורי התמחות, ובישר לה שבקשתה תידון בפגישת הוועד הבאה.⁴⁶ גינצברג התעכבה כשבועיים ימים ולאחריהם שלחה לוועד המשפטי את הדיפלומה שלה בצירוף אישורים על עבודתה בפר"ז בשני משרדי עורכי דין, והתנצלות על שבמשרדם של עורכי הדין הרוסיים שעבדה בהם לא נתקיימה פרקטיקה של ממש בבתי המשפט הצרפתיים.⁴⁷

ב-12 באוקטובר 1922 נתכנסה ישיבת הוועד המשפטי והונחה לפניו פנייתה של גינצברג. הוועד החליט לפנות להכרעת זקן השופטים⁴⁸ בשאלה אם אישה שעברה את הבחינות מנועה מלגשת לבחינות ולקבל רישיון, אף שהפקודה אינה אוסרת זאת במפורש.⁴⁹ למחרת פנה נשיא הוועד המשפטי לזקן השופטים והעלה בפניו שתי שאלות: הראשונה בעניינה של גינצברג, והשנייה בדבר הסמכות החוקית לקבל את מי שהוסמך להופיע לפני בתי הדין השרעיים להופיע גם לפני בתי המשפט האזרחיים אם יעבור את הבחינות.⁵⁰ מן הכתוב אי אפשר לקבוע אם כריכת שתי הטוגיות יחדיו (כלומר עניינה של גינצברג ועניינו של גבר המופיע בבית הדין השרעי) הייתה מכוונת ונועדה ליצור רושם של איזון בקבלת ההחלטות, אך נוכח עמדת הוועד המשפטי – כפי שנראה מיד – זו אינה השערה מופרכת, והיא דוגמה נוספת לשיטה שנקטו הבריטים ביחסם אל תושבי הארץ היהודים והערבים, בנסותם להיתפס מאוזנים וכמי שאינם נוטים לשום צד.

חשוב להתעכב כאן מעט על מהות הוועד המשפטי ועל האינטרסים האפשריים הקשורים בפעולתו. אין זה סוד שהוועד המשפטי הערים קשיים על קבלת עורכי דין זרים שהגיעו

"אדם נחשב כמי שנבחן בידיעותיו המשפטיות אם קבל תעודה מבית הספר למשפט או יש לו דיפלומה ממכללה משפטית וזה הוא נבחן באופן משביע רצון בדבר ידיעותיו בארץ".

44 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מיום 6.2.1922, למנהל ה-Legal Studies.

45 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מגינצברג, מיום 30.8.1922 למנהל לימודי משפט. המכתב נשלח ערב קבלת המנדט על ארץ ישראל לידי הבריטים.

46 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב לגינצברג מנשיא הוועד המשפטי מיום 20.9.1922.

47 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מגינצברג לנשיא הוועד המשפטי.

48 על פי סעיף 2 לפקודת עורכי הדין, 1922, זקן השופטים הוא המופקד על הענקת רישיונות עריכת דין.

49 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג, תמצית הישיבה מיום 12.10.22.

50 א"מ 20, L.B. 55, מ/1261. מכתב מיום 13.10.1922 לזקן השופטים מנשיא הוועד המשפטי.

ארצה.⁵¹ הרכבו של הוועד ומידת ייצוג עורכי הדין היהודים בו לא היו פרופורציונליים.⁵² לא מן הנמנע שהנציגים הערבים בוועד המשפטי הציגו את ההתנגדות המסורתית לשילובן של נשים בפרופסיה המשפטית מאחר שידעו שהבריטים הקפידו מאוד בסוגיה זו. אך ייתכן שברקע הדברים עמד רצונם של הערבים (ולמעשה גם של הבריטים) לשמור על איזון מספרי בין העוסקים בפרופסיה, וחסימת קבוצת הנשים – שהייתה מן הסתם מגיעה מקרב אוכלוסיית היהודים בלבד – שירתה מטרה זו.⁵³ טיעון זה אכן עשוי להסביר את עיקשותם של הערבים והבריטים להדיר את רגלי הנשים מן העיסוק במשפט, אך אין בכך כדי להסביר את תמיכתם של עורכי הדין היהודים בכניסת נשים למקצוע, שהרי גם להם היה לכאורה אינטרס להימנע מהצפתו. אפשר שכאן גבר האינטרס הלאומי על האינטרס המקצועי הצר.

זקן השופטים באותה העת היו: הייקראפט. הייקראפט היה ידוע בהיותו שמרן⁵⁴ ונטה ככל הנראה להקפיד הקפדה יתרה על עקרון המחויבות הכפולה, בוודאי כשהיה חשש שתהא תסיסה בעולם הערבי בשל חוסר איזון.⁵⁵ אמנם אין להסיק מכאן שנהג במשפט כמושוא פנים, אך יש לזכור כי זקן השופטים שימש בתפקיד מינהלי לצד תפקידו השיפוטי,⁵⁶ ובמסגרת זו ככל הנראה לא נמנע מלערב שיקולים פוליטיים. סוגיה זו תחזור בצורה בולטת יותר בהמשך. מכל מקום, הפנייה לזקן השופטים אינה חפה מנקיטת עמדה בעניינה של גינצברג ומניסיון לכווננו לתוצאה המבוקשת. נשיא הוועד המשפטי מציין לפני זקן השופטים כי הוועד, אף על פי שלשיתתו אין ההחלטה בנושא עקרוני זה בסמכותו, סבור כי אין להעניק לנשים הזכות לקבל רישיון לעריכת דין. אם תקבל העמדה השוללת את אפשרות הענקת רישיון עריכת דין

51 על הקשיים שהערימו שלטונות המנדט על עורכי דין עולים ראו אצל שטרסמן, לעיל הערה 40, בעמ' 250-253. ראו גם: ניסן רודה *כשני אדם אל אדעו* 149, 152, 156 (תש"ה), המובא גם בספרו של שטרסמן; הארי סקר *ממות ציוניות* 234 (1961).

52 ראו: אצ"מ J108/33. מכתב מיום 8.4.1929 לזקן השופטים מהסתדרות עורכי הדין היהודים (באנגלית). כמו כן ראו אצ"מ J108/33. מכתב מיום 24.5.1933 לזקן השופטים מד"ר זמורה, יושב ראש הסתדרות עורכי הדין היהודים (באנגלית). ראו שטרסמן, לעיל הערה 40, בעמ' 185, המציין כי המוצעה הורכבה משישה חברים ובהם עורך דין יהודי אחד, טאופיק עראס.

53 חיזוק לטענה נוכל למצוא גם בספרי של יצחק אולשן *דין ודברים* 154-155 (תשל"ח). אולשן מספר כי פקודת הרופאים הגבילה מתן רישיונות לרופאים עולים, הגבלה שלא חלה על אזרחי הארץ: "הכוונה הייתה ברורה – לפגוע ברופאים יהודים, שכן הרופאים הערבים החדשים היו אזרחי הארץ מלידתם". אך השור למאמרו של Joseph Ben-David, *Professionals and unions in Israel* *דברים בישראל* 254, 264-265 (ש"נ איוונשטדט ואחרים עורכים, תשכ"ח), המתאר את המקצוע המשפטי כגילדה ששמרה על מספר מצומצם של דברים על ידי בחינות קשות, לעומת מקצועות הרפואה, ההוראה וההנדסה שנחשבו (שלא כמשפטים) חיוניים בעיני החלוצים.

54 ראו אצל לחובסקי, לעיל הערה 3, בעמ' 322.

55 PRO CO 733/150/11. הרצאונו של הייקראפט: Palestine Under The Mandate (1928). הייקראפט טוען שאסר לשכות ש"לשתינה היא חלק מהעולם הערבי, ולמתרחש בפלשתינה השפעה רבה על המתרחש בסביבתה" (תרגום מהאנגלית). שם, בעמ' 169.

56 Kolinsky, לעיל הערה 1, בעמ' 7.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

לנשים, תתייתר ממילא שאלת הזכות לגשת לבחינות. לסיום, נשיא הוועד מצטט את עמדת משרד החוץ בהנחייתו מיום 5 בינואר 1921 ולפיה:

[S]o startling an advance on existing practice in Palestine and in other eastern countries at a similar state of development, should be postponed.⁵⁷

זקן השופטים אינו נופל בפח. את תפוח האדמה הלוהט הוא מחזיר הישר למגרשו של הוועד המשפטי, ומציין כי הוא מסופק באשר לסמכותו לקבוע בעניינים הללו. זקן השופטים מציע כי אם הוועד המשפטי מהסס בעניינם של שני הפונים, הרי שעליו לסרב למועמדותם, ואז יוכלו לעתור לבית המשפט העליון.⁵⁸ ימים מספר לאחר מכן התכנס הוועד המשפטי פעם נוספת, ולפניו מכתבו של זקן השופטים. חברי הוועד מחליטים להודיע לגינצברג על הוראות משרד החוץ ועל המלכוד שהם נתונים בו. כלומר, אם תורשה לגשת לבחינות ואף תעבור אותן בהצלחה, הדבר עלול לאלץ את הוועד להמליץ להעניק לה רישיון עריכת דין,⁵⁹ דבר העומד בניגוד מוחלט להוראת משרד החוץ.⁶⁰ על רקע זה משיב נשיא הוועד לגינצברג בנימוס בריטי טיפוסי, ובעודו תולה את האשמה במשרד החוץ – הוא דוחה את בקשתה.⁶¹

גינצברג אינה מסתפקת בתשובה זו. עם זה, ספק אם שיערה בנפשה שמהלכה דאז עתידים להיות רק הקדמה למאבק מתיש שיימשך שנים ארוכות. היא פונה לוועד המשפטי במכתב מפורט בן ארבעה עמודים, מנוסח בבהירות ובסגנון משפטי לעילא ולעילא, ובו היא חולקת על הנמקת הוועד, הנובעת מחששו שעמידה בבחינות משמעה קבלה אוטומטית ללשכה. היא מבהירה כי לפי סעיף 5 לפקודה, עמידה בבחינות היא רק תנאי אחד לקבלת הרישיון, ואין הוועד מגוע מלסרב להמליץ על הענקת רישיון למועמד אשר אופיו, למשל, אינו משיב רצון. הראיה לכך היא כי גם אנשים בני פחות מ-25 רשאים להיבחן, אף על פי שהרישיון יוענק להם רק לאחר שימלאו להם 25 שנים. טיעונה המהותי בהשגחה על החלטת הוועד הוא כי מין המועמד אינו ממין העניין, כלומר אינו מופיע בפקודת עורכי הדין כאחד התנאים שעל הוועד לשקול לצורך הענקת הרישיון. גם באשר לזכות לגשת לבחינות אין הגבלה הקשורה במינו של המועמד, והדבר מתיישב עם הנהגה במדינות אחרות שנים מקבלות בהן תארים במשפטים אף אם אינן מתקבלות ללשכה. בדרך זו, מוסיפה גינצברג ומעידה במרומז על תוכניותיה, אם יוסרו המגבלות, לא ייאלצו אותן נשים להיבחן בגיל מבוגר.⁶² יתר על כן, היא מציינת שהוועד המשפטי הודיע לה במפורש כי היא תורשה לגשת

57 א"מ 20, L.B. 55, מ/1261. מכתב מיום 13.10.1922 לזקן השופטים מנשיא הוועד המשפטי.

58 א"מ 20, L.B. 55, מ/1261. מכתב מיום 18.10.1922 לנשיא הוועד המשפטי מזקן השופטים.

59 זאת לנוכח סעיף 7 לפקודת עורכי הדין, 1922, המטיל על הוועד המשפטי חובה להמליץ לזקן השופטים להעניק רישיון לכל מי שמשביע את רצון המועצה ויש לו כישורים לשמש עורך דין.

60 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. העתקי פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג. הפרוטוקול מופיע ב: א"מ 20, מ-1289/39. ישיבת הוועד המשפטי מיום 24.10.1922.

61 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב לגינצברג מנשיא הוועד המשפטי מיום 31.10.1922.

62 מכך שאישה התקבלה לבית הספר למשפטים בירושלים למדה גינצברג שזהו המצב גם בארץ.

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

לבחינות אף אם אינה זכאית לקבל רישיון. על יסוד הודעה זו, שיש בה משום התחייבות שלטונית, השקיעה, לדבריה, מזמנה וממרצה והתכוננה לבחינה, ולפיכך על הממשלה ליתן פרשנות מקלה לתקנות או אפילו ליצור חריג בשבילה. בסיום מכתבה הצהירה גינצברג כי היא אף מוכנה להתחייב בכתב שלא תעשה את קבלתה לבחינות בסיס לפנייה לקבלת רישיון, ובכך, אמרה, תימנע מראש הבעיד העומדת לפני הוועד.⁶³ את מכתבה של גינצברג אפשר לפרש בשני כיוונים אפשריים המשולמים למעשה זה את זה. הראשון: טקטיקת הפעולה – שיטת השלבים. דהיינו, גינצברג ביקשה לעמוד בבחינות, ואחר כך, כשישתנו התנאים, תפעל לקבלת הרישיון. השני: גינצברג מעלה באותו שלב כאדם פרטי וכמי שמייצגת את עצמה בלבד ולא את כלל הנשים, ובוודאי לא את הרעיון הפמיניסטי. מהלשון העמומה במכתבה אנו מוציאים לפרשו בדרך המתיישבת עם שני ההסברים. כלומר גינצברג הצניעה את המאבק העקרוני שייצג עניינה, וביקשה להשיג בדרך המלך את מרב הזכויות שסברה שתוכל להשיג באותה עת (כלומר הזכות לעמוד בבחינות, מתוך שהיא נסוגה בשלב זה מדרישתה לקבל רישיון). בהמשך, לאחר שתיוצור בסיס לה ולנשים אחרות ובכך כבר ייקבעו עובדות בשטח, תוכל להתקדם לעבר המטרה הבאה – קבלת הרישיון הנכסף.

בצר לה פנתה גינצברג לעורך הדין הרי סקר.⁶⁴ סקר פנה אל זקן השופטים וגולל לפניו את סיפורה של גינצברג. כפי הנראה לא ידע כי זקן השופטים כבר מצוי בסוד העניינים. נאמן לטקטיקה של שולחנתו, הסביר סקר כי בשלב זה היא מבקשת לגשת לבחינות. עם זה, הוא העלה גם את שאלת זכותה לקבל רישיון. לטענתו, פקודת עורכי הדין איננה מונעת ממנה לא את האפשרות להיבחן ולא את הזכות לקבל רישיון. הוראות ממשלת האם בעניין זה אינן חוק בארץ מאחר שלא הותקנו כחוק. סקר מגלגל את האחריות לפתחו של זקן השופטים, וטוען כי סמכות ההחלטה בידי כדן יחיד, או, על פי החלטתו, בידי בית המשפט לערעורים כולו.⁶⁵ לנוכח מכתבו של סקר, פנה זקן השופטים ככל הנראה בשנית לוועד המשפטי וביקש את עמדתו.⁶⁶ וכך, חודשיים בלבד לאחר ההחלטה העקרונית בעניינה של גינצברג, שב הוועד המשפטי והתכנס לדון בעניינה.⁶⁷ בנימה ההחלטית ביותר קבע הוועד המשפטי ללא כחל ושרק כי: "Women cannot be granted a license to practice. This has always been the law in this country."⁶⁸ הוועד המשפטי הסביר כי תפקידו מתמצה בייעוץ לזקן השופטים בכל הנוגע לכשירות המועמדים לקבלת רישיונות, ומכיוון שהגב' גינצברג אינה יכולה לבקש רישיון, הוועד אינו רשאי לבחון אותה. למעשה הוועד פעל בעניין על שום סופו. כלומר,

63 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מגינצברג מיום 2.11.1922 לנשיא הוועד המשפטי.

64 סקר מעיד על עצמו כי בשנת 1920 היה עורך הדין האנגלי הראשון שניגש לבחינות עורכי הדין בארץ. ראו סקר, לעיל הערה 51, בעמ' 224.

65 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב ונהרי סקר מיום 5.12.1922 לזקן השופטים.

66 כך עולה מתשובת נשיא הוועד המשפטי לזקן השופטים מיום 8.12.1922, א"מ 20, L.B. 7, מ/1260.

67 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. העהקי פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג מיום 12.1922.

68 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי לזקן השופטים מיום 8.12.1922.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

במקום להתמודד עם הבעיה שאם תוכל להיבחן לא תהיה בררה אלא להמליץ על מתן הרישיון, קבע הוועד כי אם אינה רשאית לבקש רישיון – היא אינה רשאית להיבחן. בנדיבות לב אף הוסיפו שיוכל להציע לגינצברג לבקש להתקבל ללימודי משפטים, אם כל אשר חשקה בו הוא הידע המשפטי...

נראה כי החלטת הוועד המשפטי לא הובאה לידיעת עורך הדין סקר באותה עת. ייתכן כי זקן השופטים סבר שהעניין ידעך. חודש ינואר מתקרב, ומועד הבחינות יעבור. אך משבוששה תשובתו של זקן השופטים להגיע, שיגר אליו סקר תזכורת.⁶⁹ זקן השופטים נתעכב חודש נוסף והשיב לסקר כי את התשובה לשאלת הזכות להיבחן צריך לתת הוועד המשפטי. כאשר לקבלת הרישיון, בהנחה שגינצברג תעמוד במבחנים – כאן הייתה תשובתו של זקן השופטים שלילית בתכלית. גם הוא, כמו הוועד המשפטי לפניו, קבע ללא כחל ושרק כי לדעתו המונח "עורך דין" מתייחס לגבר בלבד, ולא לאישה:

It is the opinion of the Chief Justice and of the Legal Board that the word 'Advocate' applies to man and not a 'Woman' and that the Advocate Ordinance 1922 authorizes the grant of a licence to men only.⁷⁰

נימוק זה ישמש סלע המחלוקת במאבקה המשפטי של גינצברג.

ג. ניסיון שלישי (1924–1925) – בינאום המאבק

משתתפים: רוזה גינצברג, עו"ד סקר, הנציב העליון סמואל הרקע: ממשלת הלייבור עולה לשלטון ולאחריה חוזרת ממשלת השמרנים

חלפה שנה. כעת פונה גינצברג לפעולת שתדלנות אצל ממשלת האם. את חילופי המכתבים אל מעבר לים פתח כפי הנראה מכתבו של עורך הדין סקר⁷¹ בשמה של גינצברג, והרברט סמואל העבירו למזכיר המושבות דאז, מר הנרי תומס (James Henry Thomas).⁷² במכתב סקר מבקש לשקול מחדש את ההחלטה בדבר (אי) קבלת נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל מאחר שלשיטתו, ההחלטה משנת 1922 לא הייתה החלטה עקרונית אלא בעלת אופי זמני, ובשנים האחרונות חלה התקדמות בתחום זה גם בארץ ישראל וגם במדינות שכנות. הוא הדגיש כי אפילו בטורקיה התקבלה החלטה כזו.

הנציב העליון סמואל העביר את מכתבו של סקר למזכיר המושבות בצירוף עמדתו שלו.⁷³ מתברר שבמהלך ארבע השנים שחלפו מאז פנייתה של ברנה רשל שינה הרברט

69 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מהרי סקר לזקן השופטים מיום 7.3.1923.

70 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מזקן השופטים להרי סקר מיום 17.4.1923.

71 PRO CO 733/68. מכתב מהרי סקר למזכיר המושבות מיום 17.4.1924.

72 שימש בתפקידו בשנת 1924 (23.1.24 - 7.11.24). בשנת 1931 שב תומס לתפקיד זה.

73 PRO CO 733/68. מזכר מספר 655 מיום 12.5.1924.

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

סמואל את דעתו וקיבל את עמדה הלורד קרוזן, שטרם כשרה השעה למהלך שכזה. עוד עולה מהמכתב, שבהתייעצות עם זקן השופטים הביע הלה את דעתו כי אין ליישם בארץ ישראל את הפרקטיקה הזאת, שרק החלה להיות מיושמת באירופה ונמצאת ב"שלב ניסויי" ובכחינה. לנוכח שמרנותו הידועה של הייקראפט, זה לא היה מפתיע. הוא אף ציין כי בקשתו של סקר אינה מייצגת, "a demand by the general female population of Palestine".

את השינוי שחל בעמדתו של סמואל אפשר להסביר בכמה מישורים. ראשית, עמדתו של סמואל בעניין מתן זכויות לנשים. בנקודה זו, כפי שכבר ציינו, צריכה להתמיה דווקא גישתו קודם לכן, כפי שהשתקפה בתכתובות משנת 1920, שנראה היה כמי שצידד בבקשתה של רשל.⁷⁴ מתברר כאמור שסמואל לא נמנה עם התומכים במאבק הנשים, כפי שמתארת קוזמק (Kuzmack):

Anglo-Jewish men were occasionally drawn to advocate suffrage because of their wives' activities. Like other Jewish suffragists, Beatrice Samuel, wife of Herbert Samuel, advocated granting suffrage to women on the same terms as men. Even this moderate approach aroused objections. Samuel, a staunch member of the Liberal Party, was originally hostile on the issue, but by 1918 as a cabinet member he sponsored a successful Parliamentary motion to enfranchise women. Like many Liberals, he feared that limited suffrage would throw votes to the Conservatives and that full adult suffrage would put the Labour party in power.⁷⁵

חשוב לציין שמעורבותן של נשות הפוליטיקאים, המדינאים, השופטים ואנשי המנהל ניכרת לאורך כל המאבק, וכפי הנראה הועתקו לכאן דפוסי התנהלות של חברת הפוליטיקה הגבוהה בלונדון עצמה.⁷⁶ הגברת סמואל הייתה מודעת בהכרח למאבקה של גינצברג ואף בירכה אותה לאחר שניתן פסק הדין לטובתה. באשר לסמואל, קשה להבין כיצד נטה להסכים לבקשתה של רשל, ואילו את בקשתה של גינצברג, שהכיר עוד מימי שהותם בלונדון, המליץ לדחות. ייתכן שההסבר טמון במדיניותו של סמואל כנציב עליון שמיסד את עקרון המחויבות הכפולה וצידד בו. כך, אם בתחילת תקופתו כנציב עליון עוד היו ציפיות מצד היישוב היהודי לנציב

74 ראו לעיל, הערה 32 והטקסט הצמוד לה.

75 LINDA GORDON KUZMACK, THE EMERGENCE OF THE JEWISH WOMEN'S MOVEMENT IN ENGLAND AND THE UNITED STATES, 1881-1933: A COMPARATIVE STUDY 461-462 (Ph.D. Dissertation, The George Washington University, 1986). הדינמיקה כאן דמתה לזו שבקבלת ה-Sex Disqualification (Removal) Act 1919. ראו לעיל, הערות 25-28 והטקסט הצמוד להן.

76 ראו על כך בהרחבה אצל Graver, לעיל הערה 26.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

עליון אוהד שיקדם את הרעיון הציוני ואת העלייה וכיוצא בזה, הרי שכעת, לקראת סוף כהונתו הקפיד סמואל על מדיניותו זו. לפיכך אין לתמוה על שבחר לעכב את אפשרות הסמכתן של נשים לעורכות דין בארץ ישראל, שהרי לפי תפיסתו אין הרעיון עצמו מחויב המציאות, כל שכן שהוא עשוי לעורר את רוגזם של הערבים. מעניין לציין שהמהלך הנוכחי של סמואל, איש המפלגה הליברלית, נעשה כאשר מפלגת הלייבור, המפלגה שתמכה במובהק בקידום נשים, אחזה בשלטון בפעם הראשונה בתולדותיה. לנוכח ההתפתחויות בהמשך, אפשר שלפנינו מקרה שבו עמדותיו האישיות ומחויבותו המפלגתית של הנציב העליון, ראש הפקידות המקומית, מתנגשות עם המדיניות העקרונית של השלטון בממשלת האם.

עוד ראוי לשים לב שסמואל נועץ בזקן השופטים בעניין זה. נציין שעשור ויותר לאחר סיום סמואל את תפקידו בארץ ישראל יצאה העיתונות הערבית נגד מדיניותו ונגד מה שנתפס בעיניה ניסיונו להשפיע על מערכת המשפט, עד כדי כך שדאג להרחיק מתפקידו את זקן השופטים הייקדאפט, כך לפחות פורשו הדברים בעיתונות הערבית.⁷⁷ והנה, במקרה הזה דווקא נועץ סמואל בזקן השופטים וקיבל את עמדתו, כאילו היה זקוק לחיזוק מגורם שאינו נתפס ידידו הטוב ביותר.

מכתבו של סקר גרר אחריו התדיינות לא מעטות במשרד המושבות. בין יתר ההיבטים העולים מהתדיינות אלו, אשר תועדו בכמה וכמה מזכרים פנימיים, בולטים השיקולים התרבותיים והדתיים של הנושא. כך למשל, בתרשומת מיום 27 במאי 1924, מוצע לברר במשרד החוץ אם נשים הורשו לשמש עורכות דין בבתי המשפט הממשלתיים (Government Courts) ובאיוז מידה של הצלחה נעשה הדבר, וכן מהן ההתפתחויות במצרים.⁷⁸ כלומר, שוב נדרשת בחינה השוואתית למתרחש באזור בהקשר זה. בתרשומת אחרת הכותב מציין שאין זה הזמן להתפתחות כזו, שלא תהיה מקובלת כלל על המוסלמים, ואפילו "among the Jews" "there does not appear to be any wide-spread demand for its introduction", וכי כל ניסיון להפוך את ארץ ישראל למערבית (westernizing) – נדון לכישלון.⁷⁹

אך בשלב זה הסיפור מקבל תפנית. כפי הנראה, עליית הלייבור לשלטון וחילופי שרי החוץ והמושבות החלו לתת אותותיהם. בתרשומת מחודש אוגוסט 1924 עולה כי מזכיר המושבות החדש, הנרי תומס,⁸⁰ החליט להקנות לנשים בארץ ישראל את הזכות לעסוק בעריכת דין, ואף הורה להכין ללא דיחוי חקיקה בנושא, ובכלל זה הטלת מגבלות מסוימות על הופעתן.⁸¹ הנחייתו זו של תומס, מתברר, הייתה תוצאה של שתדלנות מודעת ואפקטיבית

77 PRO CO 733/313/1: מאמר שפורסם בעיתון AL LIWA ב-20.10.1936, עם יציאתו של זקן השופטים מקידונו לגמלאות, על רקע עמדותיו הביקורתיות והעצמאיות נגד הממשל הבריטי במהלך המהומות ביפו (ראו להלן, הטקסט שאחרי הערה 160).

78 PRO C0733/68. תרשומת בפתח התיק.

79 שם.

80 שימש מזכיר המושבות בשנת 1924, ולאחר מכן בשנת 1931 ובשנים 1935-1936.

81 PRO C0733/68. תרשומת בפתח התיק. בתרשומות אחרות מופיעה המלצה להתייעץ עם הממשל

מצדה של גינצברג. מקור חשוב לזתחקות על מהלכיה של גינצברג משמש מכתב שכתבה שנים מאוחר יותר ביולי 1929 לקולונל וודג'ווד (Wedgwood), חבר פרלמנט מטעם מפלגת הלייבור ואוהד גדול של הרעיון הוויזיוני, אשר בו היא מפרטת את השתלשלות מאבקה.⁸² מאותו מכתב עולה כי מיד לאחר הקמתה של ממשלת הלייבור פנתה גינצברג בשנית לממשלת האם בבקשה לשקול מחדש את הוראותיה, ואף נפגשה עם תת מזכיר המושבות בעניין זה (הלורד ארנולד), שהבטיח להעביר את הנושא למזכיר המושבות עצמו. כלומר מעורבותה האישית והישירה של גינצברג העלתה את הדיון לדרגים הגבוהים ביותר, עובדה שככל הנראה אפשרה את קידום עניינה למורת רוחם של הנציב העליון וזקן השופטים. גינצברג לא טעתה בכחובתה. ממשלת הלייבור אכן קדמה זכויות נשים.⁸³ אלא שהמהלך הזה נקטע בעודו באבו, מאחר ששלטון הלייבור הוכח כאפיוורה קצרת מועד, ובשנת 1924 חזרה ממשלת השמרנים לשלטון. הטיוטה אמנם הוכנה, אך בינתיים שוב התרחשו חילופי גברי בממשל. את הנרי תומס החליף לאופולד אמרי (Leopold Amery),⁸⁴ שקיבל לידי את הטיוטה במרץ 1925. הטיוטה, שמוקרה כזכור אצל תומס, נוסחה באופן המתיר לנשים להופיע בבתי משפט אזרחיים כנאוף לזכות זקן השופטים להתקין תקנות להגבלת הופעה בתיקים מסוימים. אפשרות הופעון של נשים בבתי דין שבטיים נשללה כליל. כפי שציין סמואל, שהעביר את נוסח הפקודו: לאמרי, זקן השופטים טרם קבע באילו תיקים לא יורשו נשים להופיע, והציע שהדבר יוכרע בהמשך, על סמך הניסיון המצטבר.⁸⁵

המקומי בפלשתינה. ואכן, בתרשומת מה-23 באוגוסט, הכותב מספר כי דן בעניין עם בנטוויץ', היועץ המשפטי של פלשתינה, שהבהיר כי על כל עורך דין לקבל אישור מיוחד להופיע בבתי דין דתיים, ולפיכך לא תהיה כל בעיה להגביל נשים בדרך זו. ראו גם: CO 733/169/10, Despatch No. 58, PRO. מכתב מיום 21.6.1929 מס' 588 מהמזכיר הראשי ללורד פספילר.

82 PRO CO 733/169/10, מכתב מיום 10.7.1929 מגינצברג לקולונל וודג'ווד. על נסיבות כתיבת המכתב ראו בהמשך, הערה 139 והוטקסט הסמוך לה. על יחסו החם של וודג'ווד לציונות וליהודים ראו: JOSIAH C. WEDGWOOD, PALESTINE: THE FIGHT FOR JEWISH FREEDOM AND HONOUR 4 (1926); כמו כן ראו: JOSHUA B. STEIN, OUR GREAT SOLICITOR: JOSIAH C. WEDGWOOD AND THE JEWS (1992).

83 ראו למשל במקורות המופיעים לעיל, הערות 25, 26.

84 אמרי שימש בתפקידו בין השנים 1924-1929.

85 PRO O733/91, מכתב מהרברט סמואל אל הלורד אמרי מיום 20.3.1925. על פי המלצת זקן השופטים נוסחה הרפורמה כטייטה חקיקה ראשית (פקודה) ולא כתקנות מכוח פקודת עורכי-הדין, 1922. עיקרי הפקודה היו כדלקמן:

An Ordinance to provide for the admission of women as Advocates before the Civil Courts

...

2. A person shall not be disqualified by sex from being the holder of a license to practise as an advocate in the Civil Courts or from practising the profession of an advocate. Provided that where the holder of a license to practise as an advocate is a woman she shall not be authorized to appear in any Tribal Court.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

עתה פקידי הממשל הבריטי חדי העין שמו לב שהתנהלות הדברים בכל הנוגע למתן הזכות לנשים להיות מוסמכות כעורכות דין והכנת הטיוטה נעשו למעשה מעל לראשו של סמואל, ששינה כאמור את עמדתו כפי שהובעה בשנת 1920.⁸⁶ מן התרשומות שבתיק עולה כי במהלך שנת 1925 הפכה שאלת הסמכתן של נשים לעורכות דין בארץ ישראל לנושא מרכזי לדיון בחוגי ממשלת האם. מאותם דיונים, שהתנהלו לאחר ששבו השמרנים לשלטון, מתחזק הרושם שהחלטה בשנת 1924 להתיר את הזכות לנשים ולקדם את החקיקה נשענה על החלטה אישית של שר המושבות סיר תומס ושל סגנו הלורד ארנולד, על אף התנגדותם של רוב חברי מחלקת המזרח התיכון במשרד המושבות.⁸⁷ לפיכך לא מפתיע שהלורד אמרי החליט להקפיד את העניין עד לבואו של הנציב העליון החדש, הלורד פלומר (Plumer).⁸⁸ הלורד פלומר התייעץ עם זקן השופטים והמליץ שלא לערוך כל שינויים בנושא.⁸⁹ חודשים מספר לאחר מכן דיווח בנטוויץ' לגינצברג כי שוחח עם הנציב העליון בנושא, אך הנציב העליון הודיע כי אינו מוכן לקבל החלטה לפני שיקבל מידע נוסף על תחושות האוכלוסייה בסוגיה זו.⁹⁰

כדאי לחזור ולהדגיש את המסקנה העולה כאן בבירור: כשממשלת האם הייתה מעוניינת להעביר חקיקה מקומית בארץ ישראל היא הייתה עושה כן למרות התנגדות הנציב העליון; וכבר ראינו קודם לכן, תחת החלק שכונה "ניסיון I", כיצד יכלה ממשלת האם לטרפד חקיקה למרות משאלתו של הנציב העליון (כל שכן שהיה מדובר בימים שטרם קבלת המנדט על ארץ ישראל). כך גם כאן, מרתק לראות שבעת כהונת ממשלת הלייבור לא ייחסו בלונדון כל משקל להתנגדותו של סמואל, דבר שאין להקל בו ראש כלל ועיקר,⁹¹ ואילו כעת, כאשר ממשלת הלייבור כבר אינה בשלטון, העובדה שסמואל שינה את עמדתו שימשה בסיס לעכב את החקיקה בתואנה שיש להמתין לחוות דעתו של הנציב העליון החדש.

3. (1) The Chief Justice may by regulation forbid licensed advocates who are women to appear in any specified class or classes of judicial proceedings or otherwise restrict their exercise of the profession of advocates.

(2) Failure on the part of any woman advocate to comply with any such regulation shall be deemed to be unprofessional conduct within the meaning of Section 15 of the Advocates Ordinance, 1922.

86 PRO CO 733/91. תרשומת מיום 24.5.1925, מכתב מיום 30.5.1925 להרברט סמואל.

87 PRO CO 733/91. תרשומות מחודשים אפריל ומאי 1925.

88 PRO CO 733/190/9. מכתב מיום 20.7.25 מאת Hubert Young, מטעמו של הלורד אמרי למשרד הראשי של ארגון ה International Women Suffrage Alliance. הלורד פלומר שימש נציב עליון בשנים 1925-1928.

89 PRO CO 733/169/10. מכתב מיום 21.6.1929 מס' 588.

90 אצ"מ AK245/2, מכתב ממשרד התובע הכללי מיום 16.9.1925, לגינצברג. יש לציין שגינצברג עודכנה בפרטים ובהכנת הטיוטה, והדבר יצר לחץ על הגורמים המעורבים שביקשו כעת לסגת מרעיון החקיקה.

91 ראו שגיא, לעיל הערה 2, בעמ' 247, על השפעתו המיוחדת של סמואל על הממשלה ומעורבותו בענייני החקיקה.

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

בכך נסגר חלון ההזדמנויות שבדיקה גינצברג לנצל עם עליית הלייבור לשלטון. גינצברג הבינה כי ממילא היא עליה להשלים את תקופת ההתמחות. ייתכן וסברה כי הניסיון והוותק שתצבור, היכרותה את המשפט המקימי⁹² ומעמדה כמי שסיימה את תקופת ההתמחות יסייעו לה בהמשך מאבקה. בשלהי שנת 1925 החלה בהתמחותה אצל עורכי הדין הרי סקר ושלום הורוביץ, ידידי המשפחה ועורכי דין מבטיחים, שם הועסקה במשך שלוש שנים ויותר.⁹³

ד. ניסיון רביעי (1928–1930) – בג"ץ

משתתפים: העותרים (בשם הנשינו): רוזה גינצברג ועו"ד הורביץ
המשיבים (בשם הוועד המשפטי והיועמ"ש): עו"ד עדאס
ברקע: מאורעות תרפ"ט
הלייבור עולה לשלטון

במשך כשנתיים ומחצה לא חלה למעשה כל התפתחות בסוגיה, ואז נודמנה לגינצברג טיוטת הפקודה לקראת הבחירות המוניציפליות בירושלים, שבה נקבע מפורשות כי רק גברים רשאים להצביע. שנים מאוחר יותר סיפרה גינצברג כי היא "קפצה אז על המציאה כמוצאת שלל רב", שכן מטיוטת הפקודה ברור היה שכאשר ביקש המחוקק לכוון לגברים בלבד, ידע להורות על כך במפורש במילה "זכר", ואילו כשלא זו הייתה מטרתו, השתמש במונח "אדם" (person). מכאן שהמונח "אדם" מתייחס לגבויים ונשים כאחד.⁹⁴ למען האמת, ספק אם טיוטת הפקודה היא שחירשה את המערכה, מאחר שהטיוטה פורסמה בעיתון הרשמי כבר בחודש אוקטובר 1926.⁹⁵ סביר יותר שכשמועד סיום התמחותה של גינצברג קרב, נראה היה שכשרה השעה

92 *Becoming a person*, THE JERUSALEM POST MAGAZINE, May.17, 1974, at 7
93 לימים, התהדר ה-Manchester Guardian כי הורוביץ, חבר הלשכה במנצ'סטר, עתר בשמה. CO PRO 733/169/10. כתבה מה-Manchester Guardian מיום 28.2.1929. תחת הכותרת "נשים עו"ד בפלשתינה – אינן מורשות לעסוק בפרקטיקה".
94 אך ראו ח' לוצ'ינסקי "על פקודת הבחירות לעיריות משנת 1926" *המשפט* א 37 (תרפ"ז), המשווה בין החוק העותומאני לבין החוק החדש ששינה מהוראותיו. זכות הבחירה האקטיבית ניתנה בחוק הישן ובהצעת החוק החדשה לזכרים בלבד (ראו שם, בעמ' 40). לפיכך זו לא הייתה אלא העתקה של המצב הקודם, שהעידה שהמחוקק הטורקי הוא שהקפיד שגברים ייבחרו ולכן ציין "זכר" במפורש, ולא המחוקק הבריטי אשר העתיק את החקיקה העותומאנית, כפי שעשה בחלקים ניכרים בהצעת הפקודה הנ"ל. אגב, הדבר נכון כאשר לזכות הבחירה האקטיבית, כאשר לזכות הבחירה הפסיבית – הן המחוקק המנדטורי הבריטי הן המחוקק הטורקי שותקים בעניין מינו של בעל הזכות. כך או כך ברור שהדבר הנשים נעשתה בפקודת הבחירות בצורה מפורשת ולא בדרך של פרשנות מילה שבמהותה ניטרלית מבחינת המגדר.
95 ואולי לוצ'ינסקי הוא שגילה את אוזנה של גינצברג בהקשר זה, שכן במאמרו (שם, בעמ' 41-42) הוא מתייחס לנושא הנשי במפורש.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

להמשיך במאבק.⁹⁶ אז הגיעו גינצברג ועורך הדין הורוביץ לפגישה עם זקן השופטים והפנו את תשומת לבו לפקודת הבחירות לעיריות משנת 1926 וכן לעובדה שנים מורשות לעסוק ברפואה בפלשתינה-ארץ ישראל. למרות כל זאת נותר זקן השופטים בדעתו וטען שהפרשנות שהובעה בעבר עומדת בעינה.⁹⁷

תשעה חודשים לאחר מכן, ב-16 בדצמבר 1928,⁹⁸ עתר עורך הדין הורוביץ בשמה של גינצברג לבית המשפט העליון נגד זקן השופטים ונגד נשיא הוועד המשפטי וחברי הוועד.⁹⁹ בעתירה, במעמד צד אחד, גולל הורוביץ את קורותיה של גינצברג ואת סירוב הוועד המשפטי להתיר לה להיבחן. הורוביץ טען כי על פי פקודת עורכי הדין, העותרת רשאית לעמוד לבחינות ולקבל רישיון אם תעמוד בחנאי הפקודה, בלי קשר לעובדת היותה אישה. כמו כן טען כי היסוד לסירוב מוטעה, שכן הממשלה הבריטית אינה יכולה לעסוק בשאלה אם לפי חוקי פלשתינה-ארץ ישראל נשים רשאיות לשמש עורכות דין. נוסף על כך, בית הספר ללימודי משפט בירושלים בהנהלת המועצה ללימודי משפט מאפשר לנשים סטודנטיות לגשת לבחינות המשפטים הרגילות המספיקות לצורך קבלת רישיון לפי פקודת עורכי הדין, 1922, אף על פי שאי אפשר להמליץ עליהן לקבל רישיון מחמת היותן נשים. זקן השופטים, טען הורוביץ, טעה בקבעו כי נשים אינן כשירות לקבל רישיון, כשם שהוועד המשפטי טעה בסרבו לאפשר לעותרת להיבחן.¹⁰⁰

חודשיים לאחר מכן התקיים דיון בבית המשפט בעניינה של גינצברג.¹⁰¹ כפי הנראה נדרש עורך הדין הורוביץ להסביר מדוע העתירה מופנית נגד זקן השופטים והוועד המשפטי. עברו חודשיים נוספים ובבג"ץ ניתנה החלטה בעניין. באופן תמוה, החלטת ביניים זו היא ההחלטה היחידה בפרשה זו שהתפרסמה בפרסום רשמי.¹⁰² בית המשפט החליט למעשה שלא להחליט. העתירה הופנתה כאמור נגד זקן השופטים ונגד הוועד המשפטי. השופטים קורי, כלדי ופרומקין בדקו את פקודת עורכי הדין, 1922 ואת התקנות שהתקין זקן השופטים, העוסקות בין השאר בבחינות עורכי הדין הזרים, ומצאו כי בדיקת המועמדים לרישיון מוטלת

96 חיוק לכך אפשר למצוא בעתירתו של עו"ד הורוביץ, שבה נטען כי העותרת סיימה את תקופת התמחותה, ומשכך שבה ופנתה לזקן השופטים. בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). פנייה לבית המשפט העליון מעו"ד הורוביץ מיום 16.12.1928.

97 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מדנהם (Denham) לעו"ד הורוביץ, מיום 31.3.1928.
98 או אולי 25.12.1928, על פי בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). מכתב מעו"ד הורוביץ מיום 14.11.1929.

99 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). ייפוי כוח של גינצברג לעו"ד הורוביץ מיום 24.12.1928.
100 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). פנייה לבית המשפט העליון מעו"ד הורוביץ מיום 16.12.1928 – עתירה במעמד צד אחד נגד זקן השופטים והוועד המשפטי.

101 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). פרוטוקול מיום 4.2.1929.

102 S.Ct. 87/28 Rosa Ginzberg v. His Honour the Chief Justice, and Chairman and Members of the Legal Board, C.O.J (1919-1933)

על הוועד המשפטי ולא על זקן השופטים, ועל כן אין מקום לצרפו לעתירה כמשיב.¹⁰³ לפיכך, את העתירה בעניין הענקת הרישיון יאה בית המשפט כעתירה מוקדמת, שהרי אם העותרת טרם עברה את הבחינות, אי אפשר להעביר בשבט הביקורת את פעולות זקן השופטים בעניין הענקת הרישיון. באשר לעתירתה נגד הוועד המשפטי קבע בית המשפט כי זו מסתמכת על מכתב הסירוב מיום 31 באוקטובר 1922, אז הוחלט כי הוראות ממשלת האם הן שקובעות שאין להתיר לה להיבחן. בית המשפט מצא כי המצב המשפטי בכל הקשור ליחסים שבין ממשלת האם לממשלה המקומית והשתנה מאז, ולפיכך על העותרת למצות את ההליכים ולהראות שהוועד דבק בסירובו, וכי גם כיום הוועד מפרש את הפקודה כאוסרת על העותרת לעמוד לבחינות.¹⁰⁴

החלטת בית המשפט, קצרה ככל שתהיה, חשובה ומעניינת. ראשית, בית המשפט אינו מתעלם מהשינוי ביחסים בין ממשלת האם לממשלה המקומית. נראה כי הדברים מכוונים לעובדה שבינתיים נחקקו שני דברי חקיקה מהותיים לנושא: דבר המלך במועצתו, 1922 ופקודת עורכי הדין, 1922. וכך, לזכר בית המשפט, ממשלת המנדט בארץ ישראל אינה כפופה עוד להוראות ממשלת האם והיא חופשייה לפרש את דבר החקיקה המנדטורי באופן עצמאי. שנית, דומה כי העתירה נגד זקן השופטים בהחלט הייתה במקומה. כפי שראינו בראשית הדברים, זקן השופטים אכן היה מעורב בפועל בכל ההליכים. הוא סירב לבקשה ונימק את סירובו. אלא שלא מן הנמנע שבמערכת המשפט חשו אי-נוחות מדיון בעתירה נגד זקן השופטים בכובעו המנהלי. הדגור מן הסתם היה מציגו כמי שמערב שיקולים פוליטיים בהחלטותיו, אפילו בהחלטותיו המנהליות. הסוגיה נתפסה בקרב כל העוסקים בה סוגיה פוליטית, וזקן השופטים בוודאי לא היה מעוניין להיות מוצג כך, במיוחד לא במסגרת דיון בבג"ץ, שעל הקמתו טרח כל כך.¹⁰⁵

על פי החלטת בית המשפט פנתה גינצברג לנשיא הוועד המשפטי וחזרה על בקשתה מיום 3 באוקטובר 1922 לגשת לבחינות, וביקשה את עמדתו הנוכחית של הוועד המשפטי.¹⁰⁶ רק בחלוף חודשיים הביא הנשיא את פנייתה החוזרת של גינצברג לדיון לפני הוועד, ובסופו התקבלה ההחלטה הבאה:

הוועד אינו רואה סיבה לשנות את החלטתו מחודש אוקטובר 1922, שלפי הפרשנות הנכונה של פקודת עורכי הדין, 1922 נשים מנועות, על שום מינן, לשמש עורכות דין בפלשתינה-ארץ ישראל. הוועד מחזיק בדעה שלהחיר לאישה לגשת לבחינות עורכי

103 למעשה בכך אישרו את עמדתו של זקן השופטים עוד משנת 1922 אשר לפיה אין הוא מוסמך להחליט בעניין זה, אלא הוועד המשפטי.

104 לאמתו של דבר, ההחלטה הקלה על גינצברג במובן זה שהיא עיקרה את הטענה שאילו יתירו לה להיבחן יאלצו לתת לה רישיון. ההחלטה מנתקת אפוא בין שני העניינים.

105 וגם זאת במסגרת מאבקי כוח פנימיים בינו לבין היועץ המשפטי דאז, נורמן בנטוויץ. ראו במיוחד אצל שגיא, לעיל הערה 2.

106 א"מ 20, L.B.7, מ/1260. מכתב מגינצברג לנשיא הוועד המשפטי מיום 11.4.1929.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

הדין הזרים עשוי להתפרש כאילו ניתנה לה, אם הצליחה בבחינות, הזכות לשמש עורכת דין, והרי אין נשים יכולות לשמש עורכות דין, ולכן לא נותר לוועד אלא לדחות את פנייתה של הגב' גינצברג לגשת לבחינות.¹⁰⁷

עורך הדין הורוביץ הגיש את החלטת הוועד המשפטי כראיה נוספת מטעם העותרת וביקש להמשיך בהליכים לפי הראיות החדשות.¹⁰⁸ בדיון שנערך כעבור חודשים אחדים ביקש עורך הדין הורוביץ מבית המשפט לא לעכב החלטתו שכן כל דחייה תפעל נגד גינצברג בעניין הבחינות שנועדו לתחילת ינואר 1930.¹⁰⁹ בשלב זה נראה היה כי גינצברג כבר איבדה את סבלנותה, והורוביץ פנה בשמה לזקן השופטים בבקשה להחיש את ההחלטה בתיק זה. אך החלטת הביניים שניתנה לא פעלה לטובתה של גינצברג: בשל ריבוי מספר התיקים פליליים שנפתחו בעקבות המהומות (כלומר מאורעות תרפ"ט, אוגוסט 1929), אין די זמן לדון בעניינים אזרחיים עד לשנה החדשה, כך נאמר בה.¹¹⁰

כאן נפתחה השתלשלות מעניינת בשאלת ייצוג הממסד המשפטי בעתירה. שלושה ימים בלבד לפני המועד שנקבע לדיון בבית המשפט דיווח נשיא הוועד המשפטי לחבריו כי מר בנטוויץ' ביקש ממנו לייצגו לפני בית המשפט העליון בעתירתה של גינצברג נגד הוועד המשפטי.¹¹¹ נשיא הוועד אכן הופיע בשמו של בנטוויץ' בעניין זה וטען בפנת הדיון כי ככל הידוע לו, איש מחברי הוועד המשפטי מלבדו לא קיבל את צו הביניים שהוציא בית המשפט, ולפיכך הוועד המשפטי אינו מיוצג כלל בבית המשפט. ראש ההרכב, השופט קורי, רמז כי יאפשר לחברי הוועד להופיע לפני שיינתן פסק הדין. נשיא הוועד, בהופיעו כאמור בשמו של בנטוויץ', חזר על הטענות המוכרים ולפיהם פקודת עורכי הדין, 1922 אינה מתירה לנשים לקבל רישיון לעריכת דין. למחרת דיווח הנשיא לחברי הוועד על הדיון ועל תחושתו שיושב ראש חבר השופטים התרשם מאוד מטיעון שהשמיע בא כוחה של העותרת דווקא, טיעון שנשמך על התקנות העותומאניות שעדיין היו בתוקף. השופט סבר, מסר נשיא הוועד בשיבה,

107 א"מ 20, מ-1290/50, פגישת הוועד המשפטי מיום 13.6.1929. וכן – א"מ 20, L.B.7, מ/1260. פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג.

108 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). הגשת ראיות נוספות מטעם העותרת – על ידי עוה"ד הורוביץ מיום 18.6.1929. כעת עוה"ד סקר כבר היה מחוץ לתמונה והמשרד היה של הורוביץ. לעניין זה ראו שטרסמן, לעיל הערה 40, בעמ' 21.

109 מכתב מעו"ד הורוביץ מיום 14.11.1929 לזקן השופטים. וכן מכתב מהמזכיר הראשי מיום 1.10.1929. א"מ 20, L.B. 7, מ/1260.

110 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). מכתב מעו"ד הורוביץ מיום 14.11.29 לזקן השופטים. וכן בתיק א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מיום 14.11.1929 לזקן השופטים מעו"ד הורוביץ. העניין אינו יורד מסדר היום גם בעיתונות, המבקרת את הדחיית החזרות ונשנות. ראו קיסרי, לעיל הערה 1.

111 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. העתקי פרוטוקול ישיבות הוועד המשפטי בעניינה של גינצברג.

אייל כתבו ורות הלפרין-קדרי

שנשים הורשו לשמש עורכות דין בטורקיה לפני המלחמה והורשו גם להופיע בבתי דין מוסלמיים דתיים, אף שבפועל הדבר לא קרה.¹¹²

נראה כי חברי הוועד חשו כי הכף נוטה לטובתה של גינצברג. לבקשתו של פאיו חדר נתקיימה ישיבה של הוועד המשפטי יעלו בה שני נושאים. הנושא הראשון היה שאלת הייצוג, קרי מי יופיע בשם הוועד המשפטי בבית המשפט העליון, והנושא השני היה סוגיית קבלתן של עורכות דין והופעתן בבית המשפט בתקופת השלטון העות'מאני. למחרת הישיבה פנה נשיא הוועד המשפטי לחברי הוועד, ובהם דרייטון, מוגנס, עדאס ואחרים, וביקש כי מישהו מהם יקבל על עצמו את ייצוג הוועד המשפטי, אשר כזכור לא היה לו ייצוג בדין האחרון.¹¹³ בד בבד פנה הנשיא לקונסול טורקיה ולקונסול צרפת. מן הטורקי ביקש לדעת אם נשים מורשות להופיע בבתי המשפט בטורקיה, ואם זאת מכוח פרשנות של החקיקה הקיימת או בחקיקה מיוחדת.¹¹⁴ מן הצרפתי ביקש לברר אם אמנם נשים מורשות לשמש עורכות דין בקולוניות המנדט הצרפתי שהיו חלק מן האימפריה העות'מאנית, ואם זכות הכניסה לנשים ללשכה מבוססת על פרשנות התקנות העות'מאניות משנת 1876 שקבעו את תנאי הכניסה ללשכה העות'מאנית או שזכות כזו ניתנה בחקיקה סורית מיוחדת.¹¹⁵ מעניין לציין כי הפעם ההשוואה למדינות האזור נגעה לשאלה המשפטית עצמה, דהיינו לפרשנות דברי החקיקה, ולא לגיסיון של הבריטים לעקוב (בדאגה) אחר ההתפתחויות בעניין מעמד האישה, התפתחויות שהבריטים מצאו עצמם בהן משתרכים מאחור.

קונסול טורקיה השיב למכתב זה והסביר כי בשנת 1923 התקבלו נשים בפעם הראשונה לכל הפקולטות בטורקיה, "על יסוד החלטת הקומיסרריה של משרד החינוך. נשים שסיימו לימודיהן בפקולטה למשפטים ועברו התמחות התקבלו בלשכת עורכי הדין, כמו הגברים בדיוק". עוד הוסיף, כי שש נשים מאיסטנבול ושלוש נשים מאנקרה כבר רשומות בלשכת עורכי הדין ומופיעות בכל בית משפט.¹¹⁶ הנה, כך הושלמה ההתפתחות בטורקיה בעוד הבריטים מעכבים אותה בארץ ישראל. בשנת 1927 הוסמכה עורכת הדין הראשונה בטורקיה, בתו של אחד מאדריכלי המהפך החזרתי-תרבותי-שלטוני.

הוועד הגדיל עשות ופרסם אף תזכיר בעניין זה, אשר לפיו כל מידע בדבר הפרקטיקה הנוגעת להסמכתן של נשים עורכות דין במדינות אחרות ממצרים ושהיו חלק מהאימפריה

112 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי לרשימת עורכי דין מיום 20.12.1929. ראו גם פרוטוקול הדיון מיום 19.12.1930 ובג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). בדיון זה הועלו מגוון חיקוקים ופסקי דין העוסקים בסוגיית ה-persons, ובכלל זה פסק הדין בנושא הסנט הקנדי, פסק הדין בעניין Lady Rhondda.

113 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי מיום 28.12.1929.

114 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי לקונסול הטורקי מיום 27.12.1929.

115 א"מ 7, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי לקונסוליה הצרפתית מיום 1.1.1929 (כפי הנראה, המכתב מיום 1.1.1930).

116 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87), מכתב מהקונסול הטורקי לנשיא הוועד המשפטי מיום 6.1.1930 (צרפתית). לסעיף 2 לחוק הטורקי מיום 30.6.1340 להיג'רה, הקובע תנאי קבלה לרוצים לשמש עורכי דין, ראו בתיק בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87), (צרפתית).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

העותמאנית – יתקבל בברכה.¹¹⁷ מחבר התזכיר הסביר שאין לו מידע על המדינות הללו. בייחוד הוא התחבט באשר למצב בקפריסין, שם ככל הנראה לא היו נשים עורכות דין, אך בית המשפט שם רשאי להתיר לכל אדם (לרבות נשים) להופיע בשם צד למשפט, לפי בקשתו של אותו צד. מכך הסיק שלפי סעיף זה נשים יכולות להופיע כעורכות דין, אך אין זאת אומרת שהן יכולות להיות מוסמכות לכך. תנאי זה הופיע בצורה זו או אחרת כפקודת עורכי הדין בארץ. לפיכך מחבר התזכיר הציע כי יתמודד עם החקיקה הזאת בבית המשפט בכך שיטען כי אף אם נשים מורשות להופיע בבית המשפט כ"ידידות", אין הן מורשות לעשות כן כעורכות דין.¹¹⁸

פחות משבוע לפני מועד הדיון נתמנה תאופיק עדאס לייצג את הוועד לפני בית המשפט העליון בעניין גינצברג.¹¹⁹ ביום 9 בינואר 1930 התכנס בית המשפט לשמוע את הוועד המשפטי, שכאמור "לא יוצג" בהליך הקודם. עורך הדין עדאס הציג לפני בית המשפט את החקיקה בקולוניות הצרפתיות ובטורקיה בנושא קבלת נשים.¹²⁰

ראוי לעמוד כאן על כמה מאפיינים אישיים הנוגעים להתדיינות המשפטית אשר עולה מהם הניסיון ליצור סביבה ניטראלית מצד הגורמים המעורבים כדי שלא תיווצר התחושה שמדובר בפסק דין "מכור מראש". דומה כי הכול הקפידו על כך – היועץ המשפטי שנמנע מלהופיע בעצמו, אולי משום היותו מקורב לגינצברג ואולי משום שנתפס אוהד הרעיון הציוני, וזקן השופטים שנמנע מלהופיע בעצמו, ואף אפשר שכמי שקבע את מותבי בית המשפט דאג שאף השופט היהודי היחיד בבית המשפט העליון, גד פרומקין, לא ישב בהרכב. אם השערה זו נכונה, הרי לא מן הנמנע שזו הסיבה האמתית לעיכוב במתן פסק הדין, ולא משפטי מאורעות תרפ"ט, כפי שהסביר זקן השופטים. אישוש לכך אפשר למצוא בעובדה שפרומקין כבר ישב למעשה בהרכב בעתירתה של גינצברג (אז ניתנה ההחלטה המחייבת את גינצברג להציג ראיות נוספות בעניינה) ואילו כעת נעדר ממנו. תיארוך פעולותיו של פרומקין מלמד כי באותה תקופה של סתיו 1929 שהה בחו"ל לרגל חופשה.¹²¹ זו הייתה שעת הכושר לתת את פסק הדין בהיעדר שופט שיהא חשוד במשוא פנים. פרומקין, כמו בנטוויץ' יש לזכור, הכיר היטב את גינצברג. ובוועד המשפטי? נדמה שגם כאן רצו ליצור לפחות מראית עין שהסיבות להדרת נשים עקרוניות ואינן נוגעות לסכסוך היהודי-ערבי. גם כאן מונה מבין חברי הוועד המשפטי, שכנגדו כזכור כוונה העתירה, עורך דין יהודי דווקא, תאופיק עדאס.

117 כפי הנראה המדובר בסוריה, קפריסין עיראק וטרנסג'ורדן. א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. תזכיר בעניין גינצברג נ' הוועד המשפטי.

118 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. תזכיר בעניין גינצברג נ' הוועד המשפטי.

119 א"מ 20, L.B. 7, מ/1260. מכתב מנשיא הוועד המשפטי לשופט קורי מינואר 1930.

120 בג"ץ 87/28 (תיק א"מ ב-77/87). פרוטוקול הדיון מיום 9.1.1930. בסופו של הפרוטוקול צוין גם שאין להבחין בין מקצוע המשפטים למקצוע הרפואה, והיו נשים רופאות שיניים בטורקיה.

121 גד פרומקין *דרך שופט בידושלים* 301 (תשט"ו); בחודש מרס שנת 1930 עוד היה בלונדון (שם, בעמ' 451).

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

בסופו של דבר, ביום 15 בפברואר 1930 קיבל בית המשפט העליון בהרכב של שלושה שופטים – קורי (Corrie), תיאט (Khaya) וקרמאק (Kermack) – את העתירה בעניינה של גינצברג.¹²² הכותרת הראשית למחרת היום בעיתון "הארץ" בישרה בתגיגות: "אישה רשאית להיות עורך דין בארץ ישראל".¹²³ למרבה הפלא, פסק דין זה – למיטב ידיעתנו – מעולם לא פורסם במלואו.¹²⁴ קשה להעלות על הדעת שהדבר נעשה בלי משים. אמנם מדובר בפסק דין ארוך יחסית למקובל באותה תקופה (שמונה עמודים תמימים!),¹²⁵ אך עיון בכרכי הפסיקה המנדטורית מגלה פה ושם פסקי דין באורך דומה ואף ארוכים יותר, בשלל נושאים, לרבות פסק הדין שדחה בזמנו את עתירתה של גינצברג נגד זקן השופטים. קשה להשתחרר מן התחושה שזה היה מחדל מודע, שאולי נבע מאי נוחות מן העמדה העצמאית שגילה כאן בית המשפט. ואכן, ההחלטה לאפשר לגינצברג לגשת לבחינות עורכי הדין הזרים ולשמש עורכת דין בעתיד (אם תצליח בבחינות) בניגוד לעמדת ממשלת האם ולהוראות שפרסם בזמנו משרד החוץ – נראית החלטה משמעותית מאוד.

מן הזווית המהותית היה פסק הדין מרשים ביותר, הן בהתייחסותו לשאלה המרכזית של מעמד הנשים וזכויותיהן הן בהתייחסותו לנושא המשמעותי לא פחות של היחס בין משפט לחברה ובין נורמות תרבותיות לנורמות משפטיות. במונחים "מאוטנריים" של ימינו, זהו פסק דין מובהק של העדפת המהות על מני הפורמליזם.¹²⁶ כל אחד משלושת השופטים כתב חוות דעת נפרדת, ומעניין שסדר הופעתן יוצר רצף התפתחותי – מן העמדה שעוד נשענת במקצת על הפורמליזם ועד הקצה של הניווט הערכי הטהור. את פסק הדין הראשון והארוך ביותר (חמישה עמודים) כתב המשנה לנשיא בית המשפט, השופט קורי, אשר תואר בפי פרומקין, חניך איטון וקימברידג', כמי ש"ראה עצמו מעל לחבריו השופטים הבריטים", ומה שחשוב יותר לענייננו, "פורמליסטן עד לידי קפדנות".¹²⁷ קורי נתפש ביישוב "אדם ישר, שיחסו לציבור היהודי היה הוגן ונטול פניות".¹²⁸ פסק דינו של קורי נפתח בפרישת המתווה החקיקתי הרלוונטי, קרי פקודת עורכי הדין, 1922, שאותה יש לקרוא לדבריו בכפיפה אחת עם פקודת

122 S.C. 87/28 Rosa Ginzberg v. The Legal Board. PRO CO733/190/9. [לא פורסם].

123 הארץ 16.02.1930.

124 חלקים מן ההחלטה פורסמו מאוחר, 17.02.1930. דיווח על פסק הדין: Notes: Women at the Bar (1931) 13 Comp. Leg. & Intl. L.J. 128-129. in Palestine. החתום בראשי תיבות F.M.G., כתב כנראה Frederic M. Goadby, אשר הרבה לפרסם באותו כתב עת. לנוכח אי פרסום פסק הדין, דבר שהוא לדעתנו חסר חמור, מצאנו לנכון לצרפו כנספח למאמר זה.

125 ראו במאמרו של לחובסקי, לעיל הערה 3, בעמ' 318, על נטיית פסקי הדין באותה תקופה להיות קצרים במיוחד.

126 ראו מנחם מאוטנר *ידידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי* (1993).

127 פרומקין, לעיל הערה 121, בעמ' 238-239. עוד על קורי ראו אצל לחובסקי, לעיל הערה 3, בעמ' 319-320, וכן אצל נתן ברון, *מסד למערכת השיפוט הישראלית: שופטים ומשפטנים בארץ-ישראל, 1908-1930* 224-225 (חיבור ליצם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים, 2003), המאריך בתיאור קיפוחו של השופט קורי, "האיש שקופח פעמיים" ונשאר ה"סגן הנצחי" בפלטינה, עד שעזב לכהן כזקן השופטים באי פיג'י.

128 ברון, שם.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

הפרשנות 1929, הכוללת הוראה פרשנית שהייתה עוד מימי הכיבוש הבריטי, ולפיה בכל דבר חקיקה, לשון הזכר כוללת גם את הנקבה, אלא אם כן יש "something repugnant in the subject or context". מכאן והלאה סלולה הדרך לשלול כל טיעון בדבר "תוצאה דוחה", או בלשונו כיום, תוצאה שתהיה מנוגדת לתקנת הציבור שעשויה להיגרם בעקבות הפרשנות המכלילה את הנשים בפקודת עורכי הדין. בידעו שכפועל נשים לא עסקו בעריכת דין תחת השלטון העותומאני קודם לכיבוש הבריטי, מדגיש קורי כמה וכמה פעמים שזוהי תוצאה של נוהג חברתי אשר אין בו כדי לבסס נורמה משפטית מחייבת. בכך קורי מסתמך על תקדים משפטי עדכני אשר הציגה גינצברג בטיעוניה, פסק דין אשר ניתן במועצת המלך (Privy Council) חודשים מספר קודם לכן בעניינה של אמילי מרפי, אשר ביקשה להתקבל כחברה סנאט בקנדה.¹²⁹ פסק הדין השני, של השופט קרמאק, מחזיק רק שני עמודים, אך הוא נועז יותר מקודמו בחירות הפרשנית שהוא נוטל לעצמו. במרכז פסק דינו של קרמאק עומדת השאלה אם יש לשמר את רוח החוק הטורקי (אף על פי שהחוק עצמו כבר בוטל במשתמע על ידי פקודת עורכי הדין), אשר לפיה עיסוקן של נשים בעריכת דין מנוגד לתקנת הציבור ולמדיניות הדתית. קרמאק לא רק משיב על כך בשלילה גורפת, אלא גם חושף את ההפרכה הלוגית שבהישענות על הטיעון המשמר את הסדר החברתי הקיים בהבחירו כי נשים לא שימשו עורכות דין פשוט משום שנבצר מהן ללמוד ולקבל את התואר הנדרש לצורך כך. רק בסוף פסק דינו עובר קרמאק לניתוח הפורמלי יותר, ומזכיר, כאילו לצאת ידי חובה, את הוראות פקודת עורכי הדין ופקודת הפרשנות גם יחד. כאשר מגיעים לפסק הדין האחרון והקצר במיוחד (חצי עמוד בלבד) של השופט חיאט, כבר אין כל זכר לטיעונים המשפטיים הפוזיטיביסטים, וכל כולו ניתוח ערכי-חברתי. השופט חיאט, ערבי-נוצרי שתואר אצל פרומקין "קנאי קתולי",¹³⁰ קבע בפשטות כי "אין דבר המגביל את המקצוע לגברים. יתרה מזו, המצב הנוכחי בארץ אינו מונע נשים מלשמש עורכות דין".

קריאה מעמיקה בפסק הדין, על עושר נימוקיהם התרבותיים-ערכיים של כל אחד משלושת השופטים מחזקת את הרושם בדבר העצמאות ואי-התלות של בית המשפט בפרשה זו. אכן, לפי התפיסה הרואה באפשרות לפסוק בניגוד לעמדת הממשל הוכחה לאי-תלותה של המערכת השיפוטית,¹³¹ אין ספק שפסק הדין בפרשת גינצברג מדגים עצמאות שיפוטית במיטבה. אלא שככל שנותנים יותר את הדעת על הנסיבות הנלוות למתן פסק הדין כפי שהצגנו אותן קודם לכן,¹³² מתגבשת תחושה מטרידה שאולי פסק הדין "עצמאי מדי". נדמה כאילו הכול ביקשו לשמר את פסק הדין "נקי" מכל השפעה חיצונית ומשוא פנים. כמעט היינו אומרים שהמנגנון השלטוני עצמו הזמין החלטה שתוכנה יהיה מנוגד לעמדתו שלו, ולמעשה

129 Edwards v. Attorney General for Canada, [1930] A.C. 124. עוד על השתלשלות הגעת פסק הדין לידיה של גינצברג ראו להלן, הערה 135 והטקסט שאחריה.

130 פרומקין, לעיל הערה 121, בעמ' 243.

131 ראו על כך את המקורות המופיעים לעיל, הערה 184, והטקסט הסמוך לה.

132 ראו לעיל, בפסקה שלאחר הערה 120.

עשה הכול, ו"תזמר" (orchestrated) את הדברים באופן לא עצמאי כלל ומוכתב ומאורגן מלמעלה כדי שתתקבל תוצאה שתיראה כלפי חוץ עצמאית עד מאוד.

אלא שחשד טורדני זה אינו יכול להתעורר אצל המתבונן התמים המעיין בפסק הדין לבדו, שכן במקביל לדרמה השיפוטית התרחשו עוד שני תהליכים לפחות; האחד בזירת התקשורת ודעת הקהל הציבורית, והאחר בזירה החקיקתית. לטענתנו, אי אפשר לבחון את שאלת העצמאות השיפוטית ולהתעלם מתהליכים אלו. בזירת דעת הקהל הועלו קריאות פומביות לבית המשפט, מעל דפי העיתונות, להיענות לעתירתה של גינצברג. מנגד, היו גם מעט קולות אחרים ואף התקיימו הנגנות הקוראות לבית המשפט שלא להיענות לעתירה.¹³³ במבט לאחור דומה כי באותו שלב של מאבקה זכתה גינצברג לסיקור תקשורתי אוהד הן בעיתונות המקומית הן בחוץ לארץ, ומאבקה גרר הדים גם בחוגים המקצועיים. גינצברג נהנתה אף מתמיכה של עורכי הדין היהודים בארץ. במאמר תמיכה שפרסם עורך הדין רודה ב"דאר היום" ב-3 בפברואר 1929,¹³⁴ זמן מה לפני ההחלטה הסופית בעניינה של גינצברג, הוא כותב שבועידת עורכי הדין העברים שנערכה בפסח נתקבלה פה אחד הצעתו לדרוש מממשלת המנדט לאפשר לנשים לעוזק בעריכת דין.

יתרה מזו, הסיקור התקשורתי ויילא תפקיד מרכזי במיוחד גם בדרמה המשפטית. כזכור, השופט קורי הסתמך על התקדים המשפטי בעניינה של אמילי מרפי, שאותו צירפה גינצברג לטיעוניה. אלמלא הסיקור התקשורתי, לא היה תקדים זה מגיע לידיה של גינצברג. שנים מאוחר יותר היא סימנה את המפנה המשפטי של מאבקה במכתב שקיבלה מאישה באדמונטון, קנדה. היא סיפרה כי במכתב זה ראתה את העזרה האמתית הראשונה שקיבלה.¹³⁵ אותה אישה הייתה אמילי מרפי, מי שנלחמה במשך שלוש עשרה שנים להיכנס לסנאט הקנדי, לאחר שנדחתה בטיעונים דומים לאלו ששימשו את שלטונות המנדט בעניינה של גינצברג, ולפיהם נשים אינן נכללות במושג "persons".¹³⁶ סיפוריה של גינצברג פורסם ככל הנראה

133 גולדי יוסף, עיר ואם: זכרונות, יומנים, אגדות וסיפורים (חשל"ט)

134 AK245/1 – ניסן רודה (עו"ד) "אשה – עורכת-דין" דאר היום 3.2.1929, 119.

135 פסק הדין בעניינה של אמילי מרפי אינו חלק מרכזי בהחלטת בג"ץ, אך בטיעונים בעל פה בבית המשפט עלה פסק דין זה פעמים מספר. השוו לאמור בספרו של בנטוויץ: NORMAN BENTWICH, ENGLAND IN PALESTINE 296 (1932), הגורס כי להחלטה בעניין מרפי אכן הייתה השפעה על החלטת בית המשפט בעניינה של גינצברג. כשביקרה גינצברג שנים אחר כך בקנדה, לא החמיצה הזדמנות להזכיר את קשריה עם אמילי מרפי ואת הטובה שהיא חבה לה. למשל, אצ"מ AK245/1 – N. McClung, *Jerusalem's First Woman Lawyer Helped in Career by Emily Murphy*, THE EDMONTON J, Dec. 13, 1955.

136 לפסק הדין שניתן במועצת המלך ראו: Henrietta Muir Edwards and others v. A.G. of Canada and others, [1930] A.C. 124. עוד על אמילי מרפי ו"חמש המפורסמות" (Famous Five) ראו: CHRISTINE MANDER, EMILY MURPHY: REBEL – FIRST FEMALE MAGISTRATE IN THE BRITISH EMPIRE (1985). ראו לעניין זה גם אצל MARY J. MOSSMAN, *THE FIRST WOMEN LAWYERS: A COMPARATIVE STUDY OF GENDER, LAW AND THE LEGAL PROFESSIONS* (2006).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

ב"טיימס" הלונדוני¹³⁷ ונתגלגל משם גם לעיתונים הקנדיים. אמילי מרפי, שזכתה במאבקה זמן מה לפני ההכרעה המשפטית בעניינה של גינצברג, הזדרזה לשלוח לגינצברג את פסק הדין שניתן בעניינה, וסיכמה כי "אם הדבר נכון בקנדה, אזי הוא צריך להיות נכון גם בארץ ישראל".¹³⁸ חשוב לציין שקנדה הייתה חלק מן האימפריה הבריטית, ובוודאי שלפסיקה במועצת המלך בלונדון הייתה השפעה גם על הנעשה בארץ ישראל.

ההליך החשוב יותר לענייננו, על שום היותו פוליטי במובהק, החקיים בזירה הפוליטית של הפרלמנט הבריטי והממשל המנדטורי בארץ ישראל. הליך זה התרחש לכל אורך הדרך, בד בבד להליך המשפטי הפורמלי וכביכול במנותק ממנו. לטענתנו, הקשר בין שני ההליכים היה הדוק מכפי שאפשר לשער, ואת שאלת עצמאות הפעילות השיפוטית שהעלינו קודם לכן בעת סקירת פסק הדין יש לבחון גם באספקלריה של ההליך הפוליטי המקביל. הליך זה נפתח ככל הנראה בראשית 1929, בעקבות פנייתה של גינצברג לקולונל וודג'ווד עמו בירושלים אצל גיסה, הד"ר רופין.¹³⁹ נראה כי בעקבות פגישה זו הפנה הקולונל וודג'ווד שאלות בבית הנבחרים הבריטי למוזכיר המושבות בעניינה של גינצברג, שכבר אז היה תלוי ועומד לפני בית המשפט העליון. תשובתה המתחמקת של הממשלה נשענה על חששה להרגיז את המוסלמים, לקח ממלחמת האזרחים באפגניסטן.¹⁴⁰ בשאלות מדגיש וודג'ווד שההשוואה המתבקשת למצב ולהתפתחות הדברים היא לטורקיה דווקא, ולא לאפגניסטן.¹⁴¹ ההשוואה לטורקיה עלתה, כזכור, פעמים מספר קודם לכן, בשלבים מסוימים של המאבק. דומה שבנקודת זמן זו היו הבריטים כבר רגישים במיוחד לסוגיה, ולהוותם, החלו הם, המערביים, להיתפס כמפגרים אחר הטורקים. כמה מסמכים בתיקי משרד החוץ מעידים שהשוואה זו אכן העסיקה מאוד את פקידי הממשל, עד שערכו מעין מחקר משווה בעניין החקיקה האזרחית בטורקיה בכלל ובסוגיית השינוי במעמד האישה בפרט.¹⁴² נקל לשער את

137 כפי הנראה ה"טיימס" עקב אחרי הפרשה. לא מצאנו את הכתבה שמרפי התייחסה אליה, אך ערות להתעניינות העתון בפרשה מצאנו בכתבה שפורסמה לאחר זכייתה של גינצברג במשפט. ראו: *Membership of Bar, Law Case, TIMES, Feb. 18, 1930*.

138 ראו לעיל, הערה 99. אצ"מ AK245/3 – מכתב מאמילי מרפי מיום 5.11.1929. ראו גם Mander, לעיל הערה 136, בעמ' 106.

139 PRO CO 733/169/10. מכתב מגינצברג לקולונל וודג'ווד מיום 10.7.1929, ראו גם לעיל, הערה 82. גינצברג פגשה בוודג'ווד בירושלים אצל גיסה, הד"ר ארתור רופין (שלו הייתה נשואה חנה אחותה), ושוחחה עמו על אודות "מצבן העגום של נשים עורכות דין בפלשתינה" ועל אודות מאמציה שלה להתיר לנשים להיבחן ולהתקבל למקצוע עריכת הדין. היא ראתה בו כן-ברית על שום העניין שגילה אז בנושא ולנוכח מעורבות של ממש שהפגין בפרלמנט בעניין זה.

PRO CO 733/169/10 140

141 שאלתא מיום 4.3.1929 ומיום 11.3.1929. ראו: PRO FO 371/13750.

142 PRO FO 371/11533. לינדסיי (Lindsay) מדווח לצימברלין (Chamberlain, שר החוץ) על התפתחות חקיקתית מרשימה בטורקיה. קבלת קוד אזרחי ובכלל זה ביחס לנישואין וגירושין ומתן שוויון זכויות לנשים (1926); PRO FO 371/12320. תיק העוסק בבחינת מעמד האישה בטורקיה תחת המשטר החדש (1927) – מכתב מיום 20.7.1927 לצימברלין, המסביר כי היישום בפועל של

גודל התסכול והמבוכה שאחזו בממשלת השמרנים עת הגיע בשלהי כהונתה חבר פרלמנט ממפלגת הלייבור והטיח בפניהם אח אותה השוואה, שאינה מחמיאה כלל.

חודשים אחדים לאחר מכן פנתה גינצברג במכתב ארוך ומפורט לוודג'ווד והזכירה לו את דבר פגישתם. היא שבה וביקשה את עזרתו, ובתוך כך ציינה שידוע לה שהממשלה בארץ פנתה בעת האחרונה למשרד המושבות בעניין הסדרת שאלת עיסוקן של נשים עורכות דין בחקיקה. כפי הנראה היא חשה שהמצב פועל לטובתה, ועם זה הבינה כי מעט עזרה מידידים והשפעה אצל השלטונות לא תזיק במקרה הזה. אך מה פשר העיתוי שבחרה בו גינצברג? התשובה שוב אינה קשורה בממשל בארץ ישראל אלא בממשלה בבריטניה. כחודש ימים קודם לכן התחלפה ממשלת השמרנים ובמקומה הוקמה ממשלת הלייבור השנייה. כזכור, בימיה הקצרים של ממשלת הלייבור הראשונה, בשנת 1924, גינצברג כמעט השיגה את מבוקשה, והמהלך החקיקתי היה קרוב להשלמה אלמלא חזרו לשלטון השמרנים שערכו כל התפתחות בנושא. ברור אפוא כי גינצברג הייתה מודעת היטב לאפשרות שממשלת הלייבור, בעלת המסורת של קידום זכויות נשים, לא תאכזב ותביא את החקיקה לכלל השלמה.¹⁴³ במכתבה, שהוא מלאכת מחשבת של שכנוע והנמקה, הציגה גינצברג את התזה שלפיה יש מביין הפקידים בארץ ובאנגליה המתנגדים לבקשתה מטעמים אנטי-פמיניסטיים, וכמו כן ניסתה למעט מהטענה שהתנגדות הערבים היא שמעכבת את העניין.¹⁴⁴ יש להניח שזו הייתה טקטיקה מחושבת היטב. גינצברג ידעה ללא ספק שממשלת הלייבור תתקשה להצדיק גישות אנטי-פמיניסטיות אלו, ועם זה, גם ממשלת הלייבור נאלצה לעמוד בלחץ שנבע מן המחויבות הכפולה, קרי הצורך לרצות את שני הצדדים בסכסוך. כל זאת, יש לזכור, פחות מחודשיים לפני פרץ מאורעות תרפ"ט.

גינצברג, כאמור, פנתה לוודג'ווד לאחר שגודע לה על חידוש הליך החקיקה מיד עם הקמתה של ממשלת הלייבור. וודג'ווד מצדו העביר את מכתבה למזכיר המושבות באותם ימים, הלורד פספילד.¹⁴⁵ העובדה שמהלכים אלו והתקדמות הדיון בעתירתה של גינצברג

החקיקה המודרנית מדגים מצב של "מעבר מדיכוי עמוק של הנשים לחירות נוסח שנות העשרים באירופה". (תרגום חופשי מאנגלית).

143 PRO CO 733/169/10. מכתב מגינצברג לקולונל וודג'ווד מיום 10.7.1929. "The labour party helped in the fight for women's rights, some of its prominent members visited Palestine and expressed their appreciation to the work of national reconstruction which is carried out on the basis of complete equality of men and women"

144 שם. "All the talk about Moslem opposition is so little substantiated that one cannot help feeling that the real source of the opposition, conscious or unconscious, is the conservatism and antifeminism of some of the officials both here and in London and that the only reasons for the disqualification are precisely the reasons which had been used against the women of England". מדבריה אפשר אף להבין כי התנגדות הערבים אינה נובעת כלל משיקולים הקשורים למעמד האישה. PRO CO 733/169/10. מכתב מגינצברג לקולונל וודג'ווד מיום 10.7.1929.

145 PRO CO 733/169/10. מכתב מיום 22.7.1929 – ככל הנראה מוודג'ווד לפספילד.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

התרחשו בעת ובעונה אחת אינה צריכה להפתיע. גם היום קורה לא פעם שעתיירה לבג"ץ פותחת מהלך חקיקתי או מחזירה לקדמת הבמה מהלך שאילולא העתיירה לבג"ץ היה נגנז. קורה לעתים שבית המשפט מיזמתו מעכב החלטה כדי לאפשר למחוקק להשלים את המהלך, ולא פעם הממשל הוא המבקש להשלים חקיקה כדי למנוע החלטה שיפוטית בעניין. יש מקום לגרוס שאלו היו פני הדברים באותה עת. אפשר בהחלט לשער שממשלת הלייבור ופקידיה בארץ ישראל, ובראשם שר המושבות החדש הלורד פספילד¹⁴⁶ והנציב העליון החדש הלורד ג'והן צ'נסלור (Sir John Chancellor),¹⁴⁷ העדיפו לזקוף לזכותם הישג של קידום נשים, ובאותה נקודת זמן ביקשו להקדים את פסיקת בג"ץ בעניין ולזקוף את ההישג לזכותם.¹⁴⁸ אלא שחישובים פוליטיים לחוד ומציאות פוליטית לחוד. גם עכשיו, כפי שהתרחש אך חמש שנים קודם לכן, גרר העניין חילופי דברים בין פקידי הממשל, והדבר משתקף גם כאן בתרשומות הרבות מספור שעל גבי המסמכים.¹⁴⁹ "התייעצות קבוצתית" זו, כלשונו של מיזל,¹⁵⁰ נמשכה זמן בלתי מבוטל, וחשוב לעמוד על הרוח שנשבה ממנה. כך לדוגמה, תרשומת מיום 10 ביולי 1929 מזכירה את השאילתא של וודג'ווד בפרלמנט, שעוררה עניין רב, ומציינת שהנושא מצוי כעת באותו מצב שהיה מצוי בו ב-1924, אך לאחר ארבע-חמש שנים של התקדמות ב"חינוך הנשי" ("feminine education") בארץ ישראל, "עד כמה שיש לכך ערך בכלל". בתרשומת אחרת מטיל הכותב ספק בהצעת הטיוטה משנת 1925, וטוען שזו הצעה פרובוקטיבית ומוקדמת מדי ("...and the prudence of this Jew in pressing"). עם זה, הרוח הכללית העולה מן התרשומות היא של תמיכה בהצעת הטיוטה, ולפיכך הודיע הלורד פספילד למוזכר הממשלה שלאחר בחינת הנושא הוא מוכן לקבל את עמדתו של הנציב העליון, הלורד

146 יש להניח כי הממר האישי של פקידי הממשל שוב מילא כאן תפקיד מכריע. את מזכיר המושבות החדש, הלורד פספילד, הלא הוא סידני ווב (Sidney Webb) ורעייתו ביאטריס (Beatrice) ידועים כמקימי אגודת ה"פביאנים" (Fabian Society), סוציאליסטים, רפורמיסטים ויוצרים משותפים של חיבורים ביחס למעמד הפועלים בבריטניה, לרבות בקשר לעבודת נשים. ראו, לדוגמה, כילי מלמן "למלאך ההיסטוריה יש מין: היסטוריה של נשים, היסטוריה ופוליטיקה 1880-1993" זמנים 46, 19, 24 (1993). על מעורבותם של בני-הזוג ווב במאבק על זכות הבחירה לנשים בבריטניה ראו גם אצל Morgan, לעיל הערה 26.

147 הנציב העליון בשנים 1928-1931.

148 התייחסות מפורשת שהעניין בממשל התעורר מחדש עם עתירתה של גינצברג יש באותו סיכום השתלשלות הפרשה אשר נשלח ללורד פספילד מאת ממלא מקום הנציב העליון ביוני 1929, ראו לעיל הערה 81.

149 תרשומות שונות בפתח תיק PRO CO 733/190/9.

150 כך מתאר מיזל את התהליך המקביל במשרד החוץ: "הנייר הנכנס היה נמסר תחילה לפקיד הזוטר ביותר במחלקה... הלה היה מציין על גב התיק מהן הנקודות העיקריות במסמך, מחווה את דעתו איזה קו פעולה צריך להינקט ומעביר את התיק לעיונם של הדרגים שמעליו; תחילה היו מגיבים על דבריו המוזכר השני או הראשון... אם הנייר היה בעל חשיבות גבוהה היו ראש המחלקה ואחריו הסמנכ"ל מרחיבים את דברי קודמיהם,.... רישומים אלו היו מועברים למנכ"ל שהיה מעלה נקודות אשר לא הזכרו על ידי קודמיו ונותן לשר החוץ את ההמלצה הסופית ועל סמך כל זאת היה שר החוץ פוסק סופית בנדון." ראו מיזל, לעיל הערה 33, בעמ' 104.

ג'והן צ'נסלור, ולהתיר לנשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל, אם כי במגבלות מסוימות.¹⁵¹ למעשה, בכך הוחזרה לשולחן הדיונים אותה טיוטת פקודה שהונחה אצל תומס והועברה לאמרי, מחליפו של תומס, שבחר להקפיאה בימים שפלומר שימש נציב עליון.¹⁵² המסמך האחרון בתיק זה מעודד במיוחד: פלוני מודיע לוודג'ווד בחודש אוגוסט 1929 שהלווד פספילד אכן החליט עקרונית לאפשר לנשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל בכפוף למגבלות מסוימות שייקבעו בחקיקה.¹⁵³

אלא שכפי שכבר אמרנו, שיקולים פוליטיים לחוד ומציאות פוליטית לחוד. בתוך פחות מחודש לאחר שהושלם המהלך הוודון ועוד לפני שעלה בידם לפרסם את טיוטת הפקודה בעיתון הרשמי פרצו מאורעות תרפ"ט. מאורעות תרפ"ט הרעידו את אמות הספים בארץ. די היה בזעזוע קל שבקלים כדי לשוב ולעורר תסיסה. צ'נסלור, שממשלו נתפס לא מוכן להתרחשויות בסדר גודל כזה, היה חרד עד מאוד להשיב את הסדר והשקט על כנם והתקשה לעמוד בלחצי היום-יום באותה חקופה.¹⁵⁴ מאורעות תרפ"ט מוצגים לא פעם כקו פרשת המים. הם ניפצו את אשליית הדו-קיום שהכתיבה את מדיניות הממשל הבריטי עד אותה עת, ובעקבותיהם גברה בממשל גישת הפייסנות וריצוי האוכלוסייה הערבית שנועדה למנוע כל אפשרות של התלקחות מחדש.¹⁵⁵ השינוי הרמטי שהתרחש במציאות הפוליטית שינה מן הסתם את חישובי הרווח וההפסד בעניין חקיקת הפקודה שתאפשר כניסתן של נשים למקצוע עריכת הדין. בהחלט ייתכן שבאותה עת העדיפה ממשלת המנדט שבית המשפט הוא שיקבל את ההחלטה בעניין.¹⁵⁶ כאמור, בסיפוי של דבר ההכרעה בעניין נותרה בידי של בג"ץ שפסק לטובתה של גינצברג, לכאורה תוך הדגשה של עצמאות משפטית.

- 151 PRO CO 733/169/10. מכתב מפספילד מיום 25.7.1929. עם חידוש פנייתה של הגב' גינצברג שנקטה הליכים בבית המשפט העליון, מצא הממשל לנכון לקבל החלטה בנושא. הוצע לבחון כעת את הטייטה שנמסרה למר אמרי משנת 1925; מכתב מיום 21.6.1929 לפספילד, אשר על פיו הוחלט באופן עקרוני שבכפוף למגבלות מסוימות יוכלו נשים לעסוק בעריכת דין בפלשתינה-ארץ ישראל ושפקודה בעניין זה נשקלת כעת וזוהוקק בהקדם. מכתב לקולונל וודג'ווד מ-A.E., מיום 2.8.1929.
- 152 ראו פירוט לעיל, הערות 84-86, ודטקסט הסמוך להן.
- 153 PRO CO 733/169/10
- 154 Kolinisky, לעיל הערה 1, בעמ' 5-6, 11.
- 155 שם, בעמ' 5-6, 19, 70.
- 156 השור אצל שגיא, לעיל הערה 3, המספק כמה הסברים אפשריים להקמת בג"ץ. אחד מהם הוא ש"בג"ץ נועד לשמש זירה – ניטרלית לכאורה – שניתן להפנות אליה לפחות סכסוכים מסוימים לשם מציאת 'פתרון', כך שבמקרים אלה ההכרעה השלטונית לא תיוחס עוד לממשלה (הבריטית) בארץ, אלא לבית-המשפט" (שם, בעמ' 258).

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

ה. פקודה עוקפת בג"ץ

משתתפים: זקן-השופטים (מקדונל)

הנציב העליון (צינסלור)

רוזה גינצברג; ארגוני הנשים; עוה"ד היהודים; התקשורת]

...לא הספיקה הגב' גינצברג לתפור את ה"גלימא" שלה, שבלעדיה "לא ישמעו שום עורך דין", והנה הכין כבר הנחתום חוק מיוחד, שנאפה במאפיה המחוקקת לפי הזמנה מיוחדת כשבילה, והפוסל אותה מלהופיע בפני משרד הרכנות בעניני נשים, ילדים וירושות, והנותן את הכח לזקן השופטים לאסור עליה כל עבודה משפטית בכלל, אם יעלה ברצונו.¹⁵⁷

הממשלה הא"י שלא רצתה "לשנות את המצב הקיים" כשחשבה שהוא נגד האשה הזרזה אחרי המשפט הנ"ל להכין הצעת חוק חדש כדי למנוע ע"י תקנות מיוחדות כמעט כל אפשרות של פעולה של אשה כעורכת-דין וע"י כך לעשות פלסטר את החלטת בית המשפט העליון.¹⁵⁸

אין ספק שחקיקה עוקפת בג"ץ פוגעת במערכת המשפט ובעצמאותה. דומה כי עד כה מצטייר סיפור הפסיקה בעניינה של גינצברג כסיפור של עצמאות שיפוטית,¹⁵⁹ והניסיון הנמהר לעקוף את תוצאת העתירה באמצעות פקודה הוא לכאורה הוכחה נוספת לעצמאותה. אלא שעיון מעמיק בהשתלשלות המדויקת של העניינים, מתוך התמקדות בהתנהלותם של שני השחקנים הראשיים במערכת הנוכחית, זקן השופטים מק'דונל (McDonnell) והנציב העליון צינסלור, יחשוף סיפור שונה מעט. מעניין שכל התיאוריות בדבר עצמאותה של המערכת השיפוטית או אי-עצמאותה בתקופת המנדט מתגבשות סביב דמות אחת, זקן השופטים מק'דונל. בדרך כלל החוקרים מתמקדים בפסק דינו בעקבות הריסת הבתים ביפו במהלך מאורעות 1936,¹⁶⁰ והשאלה היא שאלה של פרשנות: מה אפשר ללמוד מביקורתו החריפה של מק'דונל על הממשל, אף שבסופו של דבר גיבה בפסיקתו את הממשל? ומה לקח יש מפיטוריו בסופה של הפרשה? האם כל אלה מעידים על עצמאות ועל איתנות שיפוטית או שמא בדיוק ההפך?

157 אצ"מ AK245/2 – ק' פריידנברג, "זריזות לפגם", [מקור לא ידוע].

158 אצ"מ J75/28. מכתב מגינצברג, על נייר הפירמה שלה ושל רחל אוסורגין, מיום 23.01.1945, ליושב ראש התאחדות נשים לשוויון זכויות, לכבוד יובל שנים להתאחדות.

159 מלבד החשד הטרדני שהעלינו לעיל, לאחר סקירת פסק הדין עצמו, בטקסט הסמוך להערה 132.

160 ראו לדוגמה את תיאור הפרשה אצל אליקים רובינשטיין שופטי ארץ: לראשיתו ולדמותו של בית-המשפט העליון בישראל 20-23 (1980); שמעון שטרית על השפיטה: מערכת הצדק במשפט 69-74 (2004). ראו המחלוקת בין פנינה להב, הסבורה כי מערכת השיפוט המנדטורית לא הייתה עצמאית ושימשה כלי בידי הממשל הבריטי לביצוע מדיניותו, לבין נתן ברון, הגורס כי המערכת עמדה בכבוד במבחן ההגנה על עצמאותה: פנינה להב "העוזה והמשרה: בית המשפט העליון בעשור הראשון לקיומו" עיוני משפט יד 479 (1989); וכן נתן ברון, לעיל הערה 127, בעמ' 323-336.

הפרשיה הנוכחית של קבלת עתירתה של גינצברג והניסיון לחוקק פקודה עוקפת בג"ץ שופכת אור נוסף על שאלת העצמאות השיפוטית, ויש בה כדי להפוך את השאלה למורכבת ומרתקת הרבה יותר. נזכיר גם כי בפרשת הרס הבתים ביפו מודגש תדיר שמקדונל היה פרו-ערבי במובהק, מה שהוליך אוונו, כך נטען, להוכיח קשות את הממשל באותו עניין, ומה שעשוי להיות אף רלוונטי להבנת התנהלותו של מקדונל בעניינינו כאן.

השחקן הראשי הנוסף במערכה זו היה כאמור הנציב העליון סיר ג'והן צ'נסלור. צ'נסלור, אשר שימש בתפקידו עד שלהי 1931, נתפס נציב חלש לעומת קודמיו. לאחר מאורעות תרפ"ט, למד צ'נסלור על בשרו ע"י כמה פגיעה במנהיגות הערבית עלולה להיות בעייתית ולפיכך הקפיד לשמור על אותו איזון קרוש בין יהודים לערבים, כלומר על עקרון המחויבות הכפולה. השילוב של זקן שופטים חזק ונציב עליון הססן יותר היה שונה מהמצב בתקופתם של סמואל והייקראפט, שגם הם, כפי שציינו, חברו יחדיו כשמדובר היה בטרפור הצעת החקיקה בעניין אפשרות הסמכתן של נשים לעורכות דין בארץ ישראל.¹⁶¹ אלא שאז, במשך תקופת מה, התנהלו המהלכים החקיקתיים מעל לראשם של הנציב העליון וזקן השופטים, אשר נשאו "מחוץ לתמונה", ואילו כעת נראה שהמצב הפוך. היחסים ההדוקים יותר בין הנציב העליון לזקן השופטים הנוכחי מאפשרים להם לסכם את העניינים ביניהם ולהדיר למעשה את ממשלת האם מהעיסוק בחקיקה המקומית.¹⁶² לא זו אף זו, קשה להשתחרר מן הרושם שהדיווחים ללונדון לא היו מדויקים לחלוטין. החקיקה המוצעת כעת הוצגה להם פשוט כהגשמת אותה הצעת פקודה משנת 1929 ולא כפקודה שמטרתה לעקוף את פסיקת בג"ץ.¹⁶³

ואכן, בבואנו לבחון לעומק את התנהלות המערכת הפוליטית ביחס ל"פקודה עוקפת בג"ץ", יש לזכור כל העת כי המהלך החקיקתי להתקנת פקודה שתאפשר לנשים לשמש עורכות דין, ברמת העיקרון לפחות, נקטע באבו עם פרוץ המאורעות. קשה להאמין שגישתו הבסיסית הפרו-נשית של הממשל הבריטי בסוגיה זו השתנתה עקב המאורעות, ומכאן שפסיקת בג"ץ הייתה ככל הנראה לרווחו.¹⁶⁴ תובנה זו מחדדת את התהייה עוד יותר: מה גרם לממשל לקחת את המהלך החקיקוי שנועד בראשיתו ובעיקרו להיות פרו-נשי, להפכו על פניו ולבקש לעקוף באמצעותו את הפסיקה הפרו-נשית? התשובה, כפי שנבקש להראות בדפים

161 ראו לעיל, הערה 77.

162 PRO CO733/190/9. במכתב שחתום עליו שר המושבות, הלורד פספילד, מחודש מרס 1930 הוא מעביר שאילתא שהוגשה בנושא בבית הנבחרים ביום 19.3.1930, ומבקש לציידו בדוח כדי שיוכל להשיב לה. מכאן שלפחות בראשית המהלך, כפי שנראה מיד, פעלו צ'נסלור ומקדונל באופן מקומי-עצמאי, בלי לשתף כלל את הרשויות שמעבר ליס. יתר על כן, נראה כי רק חודש וחצי מאוחר יותר טרח צ'נסלור לעדכן את הלורד פספילד, ולמעשה להעמיד אותו מול הצעה מוגמרת, שאליה הגיעו הוא וזקן השופטים ואשר זכוונתם לפרסמה מיד בעיתון הרשמי. מכתב (מוגדר כסודי) מהנציב העליון ללורד פספילד, מיום 22.4.1930.

163 PRO CO733/190/9. מכתב (מוגדר כסודי) מהנציב העליון ללורד פספילד, מיום 22.4.1930.

164 ראו גם את הדיון לעיל, בסמוך להערה 156.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

הבאים, פשוטה. מדובר היה במהלך עצמאי שקרם עור וגידים בזירה המקומית, אצל אותם שני שחקנים ראשיים, אשר מתברר כי היו למעשה גם יחידים. יתר על כן, חבירתם יחד שירתה את האינטרסים של שניהם, איש איש מסיבותיו. לפחות בתחילת הדרך היה להם עניין משותף: להציג, ולו כלפי חוץ, מהלך שייתפס כחקיקה עוקפת בג"ץ. כזהירות רבה יותר נציע כי בהמשך רק זקן השופטים מק'דונל דבק במטרת החקיקה באמת, ואילו בשביל הנציב העליון צ'נסלור הפך המהלך להיות מה שהיינו מכנים היום "ספיץ", קרי מהלך למראית עין בלבד.

צ'נסלור הוא שהניע את המהלך. זמן לא רב לאחר שניתן פסק הדין בעניינה של גינצברג פנה צ'נסלור לזקן השופטים בבקשה לשקול פרסום פקודה בעניין "התקבלות נשים" כעורכות דין. בעיקר ביקש לבחון את השאלה אם משמעות פסק הדין היא שנשים יורשו להופיע בהכרח גם בבתי דין מוסלמיים-דתיים. דומה כי עניין זה הטריד אותו מאוד וגילם חשש כן ואמתי בעקבות המאורעות. הוא הציע לפיכך לזקן השופטים לשלב את נושא הנשים בפקודת עורכי הדין העומדת ממילא לתיקון, באופן שיצמצם את הפתח שנפתח כעת לנשים לעסוק בעריכת דין.¹⁶⁵ פנייתו של הנציב העליון לזקן השופטים מעניינת במיוחד. הנציב העליון צ'נסלור אינו פונה ליועץ המשפטי ולא לשר המושבות אלא לזקן השופטים דווקא, וכל זאת בתוך פחות משנה לאחר חילופי הדברים והדיונים שהתקיימו בין הנציב העליון לבין שר המושבות ופקידים בכירים אחרים בממשל סביב הניסיון להתקין את הפקודה בעניין קבלתן של נשים למקצוע עריכת הדין קודם לפסיקה בעניינה של גינצברג. מפנייתו אף עולה שלכאורה הופתע מפסיקת בג"ץ ולפיכך נזעק להעמיד את הפקודה על רגליה. אם אלו הם פני הדברים, הרי שאי אפשר להימנע מהמסקנה שבג"ץ החליט את אשר החליט במידה בלתי מבוטלת של עצמאות שיפוטית, לפחות בכל הנוגע לדרג הפוליטי המקומי. אך הדברים מורכבים עוד יותר. מתשובתו של זקן השופטים מק'דונל לנציב העליון משתמע שגם הוא הופתע מפסיקת בג"ץ, והוא אף הביע עמדה חד-משמעית בדבר נחיצות המהלך החקיקתי שמטרתו, כך נאמר במכתב מפורשות, להגביל את היקף עיסוקן של נשים בעריכת דין.¹⁶⁶ אם כן, שופטי בג"ץ גילו כאן עצמאות שיפוטית לא רק כלפי הנציב העליון, אלא אף כלפי מי שעומד בראש המערכת שלהם עצמם, קרי זקן השופטים. אכן, אין לדעת מה באמת הייתה מידת הפתעתו של זקן השופטים מתוצאת פסק הדין, מכיוון שבמידה מסוימת הייתה לו שליטה עליה, שהרי הוא שקבע את הרכב השופטים. מכל מקום התגייסותו למהלך שהציע הנציב העליון ונכונותו לשתף פעולה נגד בית המשפט שעליו הוא מופקד מעוררות תמיהה. זקן השופטים מק'דונל, הגם שמתוקף סמכויותיו היה מעורב בהליכי חקיקה, הוא זה שחותר כאן למעשה תחת אותה עצמאות שיפוטית שעמה היה כה מזוהה בהמשך הדרך. לעומת זאת, אפשר לטעון שלפחות ביחס לשאלת מעמדו העצמאי של בית המשפט נקט כאן מקדונל מהלך מתוחכם: החקיקה עוקפת הבג"ץ, דווקא היא הייתה יכולה להיתפס כמי שמחזקת

165. PRO CO733/190/9. מכתב מהנציב העליון לזקן השופטים מיום 10.3.1930.

166. PRO CO733/190/9. מכתב מזקן השופטים לנציב העליון מיום 20.3.1930.

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

במקרה זה את מעמדו, משום שהחמיקה שהוצעה הציגה את בג"ץ כבלתי תלוי, עד שלכאורה נראה היה שפעל נגד רצונו של הנציב העליון. כך מק'דונל יכול היה להסיר דאגה מלבו ולא היה צריך לחשוש מפני הפגיעה ומעמד בית המשפט, ובתוך כך לחבור למהלך הגבלת עיסוקן של נשים בעריכת דין, אשו מבחינתו – כפי שמשתקף מן התכתובות – היה מהלך אמתי ומחויב המציאות.

לא כך עבור הנציב העליון צ'וסלור. הוא מצדו פתח את המהלך במטרה אחת ויחידה: להרגיע את הרוחות ולהשקיט את וזד הערכי באמצעות פקודה ש"תאזן" את הפסיקה אשר היטיבה עם הצד היהודי. נוכל אף להרחיק לכת ולומר כי אפשר שצ'וסלור לא היה מעוניין באמת בחקיקת אותן המגבלות על הנשים, ודי היה לו בכך שפעולותיו לקידום הפקודה עוקפת הבג"ץ נראו היטב ויצרו את הרושם הנחוץ כמי שפועל ליצירת אותו איזון. תימוכין להשערה זו אפשר להעלות מכמה כיוונים, כמו לדוגמה התייחסותו המתונה של צ'וסלור למידת דחיפות העברת הפקודה עוד לפני המועד הקרוב של הסמכת עורכי הדין החדשים (ובהם נשים),¹⁶⁷ בניגוד לעמדת מק'דונל, שסבר שיש הכרח לחוקק את הפקודה עוד טרם תוסמך אישה כלשהי.¹⁶⁸ דומה כי הדרך הטובה ביותר לעמוד על מניעתם השונים של הנציב העליון ושל זקן השופטים בפעילותם בעניין הפקודה היא לבחון את הפקודה עצמה: את הנוסח שהוצע, את הנוסח שהתקבל בסופו של דבר, ואת ההתרחשויות שהובילו לנוסח הסופי.

ביום 29 באפריל 1930 התפרסמה בעיתון הרשמי הצעת פקודת עורכי הדין (התקבלות נשים), 1930, אותה פקודה ששקדו עליה הנציב העליון וזקן השופטים, שעיקריה בהצהרה על זכות האישה לשמש עורכת דין, אך לא בבתי המשפט הדתיים או השבטיים (סעיף 2 לפקודה), ובכוחו של זקן השופטים (באישור הנציב העליון ובאמצעות תקנות) להגביל נשים עורכות דין מעיסוקים שונים במסגרת המקצוע המשפטי (סעיף 3 לפקודה).¹⁶⁹ נוסח הפקודה היה זהה כמעט לחלוטין לנוסח שהוקפא ב-1925 ואשר נדון מחדש לאחר עתירת גינצברג עם שובו של הלייבור לשלטון, מלבד עניין משמעותי אחד: הגבלת נשים עורכות דין מלהופיע גם בבתי דין דתיים, ולא רק בבתי דין שבטיים (בסיפא של סעיף 2 לפקודה). פרסום הפקודה עורר מחאה רבתי מכמה כיוונים: הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ ישראל,¹⁷⁰ העתונות העברית,

167. PRO CO733/190/9. מכתב מהנציב העליון לזקן השופטים מיום 4.4.1930.

168. PRO CO733/190/9. מכתב מזקן השופטים לנציב העליון מיום 28.3.1930.

169. הצעת פקודת עורכי הדין (התקבלות נשים) 1930, ע"ר, גיליון מיוחד, 29.4.1930.

170. הסתדרות עורכי הדין העבירה ויום 16.5.1930 את ההחלטה שנתקבלה בוועידה השנתית מיום 4.5.1930. ארכיון עיריית ירושלים, חטיבת הסתדרות עורכי הדין היהודים. החלטות ועידות ומועצות ארציות (1928-1938), מיכל 1/355. עמ' 21: פרוטוקול ועידה רביעית (3/5/31). ארכיון עיריית ירושלים, חטיבת הסתדרות עורכי הדין היהודים. החלטות ועידות ומועצות ארציות (1928-1938), מיכל 1/355. פרוטוקול הוועידה השלישית (5.30.4-5), עמ' 18: "הוועידה מקדמת בברכה את נציגותה של האשה במלחמתה בעד הזכויות להשתתף בעבודה המשפטית בארץ. הוועידה מציגת בצער את הצעת ההגבלות של הזכות הנ"ל, אשר פורסמו בעתון הרשמי מ-29.4.30, והיא דורשת מאת הממשלה לבלי לאשר את ההגבלות ולבלי לעשות כל הבדל בין זכויותיהם של עו"ד גברים ונשים". לצד שביעות

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

התאחדות נשים עבריות לשיוויון זכויות, מועצת הנשים¹⁷¹ וגניצברג עצמה. כל אלו פנו במכתבים רשמיים וביקשו לשנות את טיוטת הפקודה באמרום שחלקה הראשון של הפקודה אינו נצרך ואילו חלקה השני אינו סביר ואינו צודק. כך למשל, טענה גניצברג, שאין כל צורך בהצהרה בדבר זכותן של נשים לעסוק בעריכת דין, שכן זכות זו הוכרה בפקודת עורכי הדין משנת 1922, כפי שאישר פסק בג"ץ בעניינה.¹⁷²

אין ספק שהעניין שעורר את התגובות הנזעמות ביותר היה הסיפא לסעיף 2 לפקודה המוצעת, שאסרה על עורכות דין להופיע בכלל בתי הדין, דתיים ושבתיים כאחד. איסור זה נתפס כפוגע במיוחד מכיוון שהיה בו כדי למנוע פרקטיקה שנהגה בפועל בבתי הדין הרבניים, שם לנשים מן השורה היה מותר להתייצב בבית הדין כ"ידידות" ולסייע בעד מי שאינן מסוגלות לטעון לעצמן.¹⁷³ התאחדות נשים, שהייתה אמונה על הסיוע הזה, עמדה בתוקף על ביטול טיוטת הפקודה, באמרה כי "מאחר וענייני הדין האישי הם תחת שיפוט בתי-הדין הדתיים, והרי בדיוק בסיטואציות הללו עומד הצורך של ייעוץ ותמיכה בנשים על ידי נשים, פרקטיקה אשר הייתה נהוגה אצל התאחדות נשים בבתי הדין הדתיים היהודיים". כמו כן, טענו, פקודה זו תוביל לתוצאה אבסורדית:

In future, if this Ordinance should become law, whilst any lay woman will be allowed to appear before the Rabbinical Courts, women advocates will not be permitted to do so.¹⁷⁴

גניצברג הציגה טיעונים דומים,¹⁷⁵ אך העלתה טיעון אשר לפיו סעיף זה בפקודה מיותר

הרצון מניצחונה של גניצברג במאבקה, הביעה ההסתדרות צער על הגבלת זכות זו בפקודה שפורסמה בעיתון הרשמי ביום 29.4.1930, וביקשה להימנע מהפליה בין גברים עורכי דין לנשים עורכות דין. PRO CO733/190/9. מכתב מהסתדרות עורכי הדין היהודים בפלשתינה-ארץ ישראל 16.5.1930 למזכיר הראשי מעליאש (יו"ר) וקרונוגולד (מזכיר).

171 PRO CO733/190/9. מכתב מג'נט מקינס (Janet M. Macinnes) יו"ר, למזכיר הראשי מיום 14.5.1930.

172 PRO CO733/190/9. גניצברג מסיימת את מכתבה בנימה אישית. "אילו הייתה החקיקה האמורה עוברת טרם החלה במאבקה רב השנים, ניחא. אך כעת, לאחר שניהלה מאבק פרטי ממושך וניתן פסק דין לטובתה ולטובת השוויון בין גברים לנשים – פסק דין שנתקבל בחום ובלא כל התנגדות בציבור – הרי הפקודה המוצעת היא חסרת תקדים בעולם כולו". (תרגום חופשי מאנגלית) כך גם במאמרו של פריידנברג, אצ"מ AK245/2, לעיל הערה 157.

173 ש.ס.: "אינני יודע, אם משרד הרבנות ישמח לעמוד על רמה אחת עם בית הדין הפרימיטיבי של השבט הערבי, אבל יודע אני, שער עכשיו היו מופיעות לפניו נשים צדקניות, כדי לטעון לנשים עזובות, ואיש לא מיחה על זה. מעבשיו אסור יהיה לאשה, שהיא עורכת-דין, להופיע לפני משרד הרבנות, כי הופעה כזו תחשב לפי החוק החדש כ'התנהגות בלתי פרופיסיונלית', והעונש על כ'התנהגות בלתי פרופיסיונלית'".

174 PRO CO733/190/9. מכתב למזכיר הראשי מהתאחדות נשים עבריות (ד"ר רוזה ולט-שטראוס – נשיאה; ד"ר אנה ברכיהו – מזכירה) מיום 15.5.1930.

175 PRO CO733/190/9. מכתב מגניצברג: "In fact it has now been universally recognized that

מלכתחילה, שכן ממילא ההסדר המשפטי הנוהג הוא שעורך דין בעל רישיון יכול להופיע בבית דין דתי (שאינו מוסלמי) רק ובהיתר של אותו בית דין.¹⁷⁶ אלא שנראה כי הסתמכות על נוהג זה גם ביחס לנשים לא הניווה את דעתם של שלטונות המנדט, או למצער של זקן השופטים, אשר פירט את חששו מפני "חביעה פמיניסטית אקטיבית" כך:

[i]f Clause 2 of the Bill...is amended in the sense proposed without saving the rights of non-Moslem Religious Courts as to who they will allow to practice before them, we shall, sooner or later, be faced with some active feminist demanding to be heard before one of the non-Moslem Religious Courts, all of which, except the Rabbinical Courts, are, I should surmise, thoroughly conservative with regard to this matter.¹⁷⁷

לפיכך, קובע זקן השופטים, יש לקבוע בפקודה ברורה ומפורשת איסור גורף על הופעת נשים עורכות דין בבתי דין דתיים, ולא רק בבתי דין שבטיים. עמדה נחרצת זו של מק'דונל עולה בקנה אחד עם התזה שניסונו לחוקק פקודה עוקפת בג"ץ היה ניסיון אמתי, שמטרתו אכן הייתה להגביל את הפרקטיקה של נשים עורכות דין בכל המחוזות שעלולה להיווצר בהם רגישות דתית-תרבותית מיוחדת. וזוהו של צ'נסלור, לעומת זאת, היה כאמור צר בהרבה, והצטמצם לאפשרות הופעתן של נשים לפני בית דין מוסלמי דתי בלבד.¹⁷⁸

מלבד ההתנגדות ההחלטית למגבלה שנוספה בסעיף 2 לפקודה, יצאו גורמים רבים נגד סעיף 3 לפקודה, שבו נוספה סמכות לזקן השופטים ולנציבי העליון למנוע מנשים להופיע בבית המשפט בתחומים מסוימים, דוגמת זנות, אונס ושאר עבירות מין. גם כאן עמדו המבקרות והמבקרים על האבסורד שבהגבלת פעולתן של הנשים בעניינים שבהם חשיבות רבה במיוחד למעורבותה של עורכת דין דווקא.¹⁷⁹

it is just in matters affecting family law that intervention of women is particularly desirable even in such capacities as Magistrates, Police Officers, etc."

PRO CO733/190/9. מכתב מג'ניצברג. 176

PRO CO733/190/9. מכתב מזקן השופטים מיום 12.6.1930. 177

מעניין לציין כי בנטוויץ' חלק על מק'דונל באשר להסדר הנכון בשאלת הופעת נשים בבתי דין דתיים. אמנם הוא הסכים עם הצורך למנוע מנשים עורכות דין להופיע בבתי דין שבטיים, אך עמד על העוול שייגרם במניעת הופעת נשים בבתי הדין הרבניים, בניגוד לפרקטיקה שנהגה קודם לכן. החשש הגדול ביותר היה מפני הופעת נשים בבתי הדין המוסלמיים. בנטוויץ' הציע למנוע בדרך פחות גורפת את האפשרות הקלושה שאישה תעמוד בתנאים להופיע לפנייהם כפי שהם מנוסחים בפקודת עורכי-הדין, 1922, באמצעות תיקון סעיף 2 כן: "Provided that where the holder of a licence to practise as an advocate is a woman, she shall not be authorised to appear in a Tribal Court, or to appear in a Moslem Religious Court unless she is certified by the Supreme Sharia Council to be qualified to practise" PRO CO733/190/9, מיום 23.5.1930. 179

PRO CO733/190/9. מכתב מהוואחדות נשים עבריות, ד"ר רוזה ולט-שטראוס, למוכיר הראשי מיום 15.5.1930. התאחדות הנשים לא שמרה את מחאתה במסגרת ההתכתבות עם המוכיר הראשי בלבד, 179

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

ואכן, כפי שרווח בסופו של דבר ללודר פספילד, המחאות הנמרצות עשו את שלהן.¹⁸⁰ סעיף 2 בנוסח הפקודה שהתקבלה לא כלל את המגבלה הגורפת של הופעת נשים בבתי דין דתיים שאינם מוסלמים. התוצאה הייתה שהסדרים שחלו קודם לכן על עורכי דין חלו כעת גם על עורכות דין.¹⁸¹ גם סעיף 3 לפקודה לא נחקק בסופו של דבר. אם כך, מדוע נחקקה הפקודה מלכתחילה? נוסחה הסופי מבליט עוד יותר את העובדה המרתקת: הפקודה הייתה מיותרת כמעט לחלוטין. הייתכן כי הנציב העליון צ'נסלור, ואולי במידת מה אף זקן השופטים מק'דונל, צפו מראש את סופה של הפקודה, אולי אף כיוונו להגיע אליו, והכול כדי שיוכלו להוכיח לערבים שאכן ניסו לעקוף את פסיקת בג"ץ אשר בפועל קידמה את היהודים? אמנם אין לדעת בוודאות שזו הייתה מטרת המהלך כולו, וייתכן אף כי כוונות שהיו בראשית הדרך השתנו במהלך ההתרחשויות, אך נראה כי במקרה זה, סופו של המהלך אכן יכול להעיר על תחילתו, והתקנת טיוטת הפקודה נועדה בעיקר ליצור מראית עין של איוון ביחס לפסק הדין בעניינה של גינצברג.

1. אחרית דבר

הפקודה עברה ב-15 ביולי 1930 ופורסמה בעיתון הרשמי יום לאחר מכן, פחות משבועיים לפני שקיבלה גינצברג את הרישיון מידי זקן השופטים. האם מדובר בסמיכות מקרים מעניינת? והאם זו רק אירוניה היסטורית או מקריות שהפקודה שעברה ב-1930 הביאה בסופו של דבר לאותה תוצאה בדיוק שאליה כיוונו ראשי הממשל כבר ב-1925, בתחילת מאבקה של גינצברג? ואולי אף קודם לכן ב-1920 לאחר פנייתה של ברנה רשל? בכך אנו חוזרים לשאלות שהצבנו בראשית הדרך: מדוע נמנעה מנשים הזכות לשמש עורכות דין מלכתחילה, מדוע הוענקה בהמשך בפסק דין של הבג"ץ המנדטורי, ומדוע נעשה ניסיון לשוללה חלקית בחקיקה "עוקפת בג"ץ"? מה הייתה הדינמיקה שעמדה בבסיס המאבק הזה? ואולי אפשר להשליך ממנו על מאבקים משפטיים אחרים? הצענו גם, בזהירות, שלמרות הפיתוי לראות במאבק הזה מאבק פמיניסטי, ברמת ההתנהלות המשפטית זה היה בעיקר סיפור פוליטי אשר

אלא נתנה לה פומבי. ראו "מחאה כנגד הצעת פקודת עורכי-הדין משנת 1930" האג"ץ 12.6.1930. אך כאן ניתנה תוספת מעניינת הנוגעת לפרדוקס שנוצר, שלפיו על האישה עורכת הדין יוטלו הגבלות על ייצוג נשים נפגעות תקיפה מינית, ואולם את קרבן התקיפה בורקת רופאה אישה דווקא: "הילדה או האשה הצעירה שנאנסה צריכה לקבל הגנה, צריכה לשפוך שיחה, על צרותיה וענותה, למי? לא לאשה עורכת הדין! בודאי היתה זאת אשה רופאה שהמעונה נמסרה לה לשם בדיקה ושהיתה צריכה להעיד בפני בית הדין על תוצאות בדיקתה". (ההדגשה במקור).

180 PRO CO733/190/9. מכתב מיום 31.7.1930.

181 כלומר בבתי דין דתיים שאינם מוסלמים העניין הושאר להסדרה עצמאית בידי כל בית דין, ועל בתי הדין המוסלמים הוחל ההסדר שנקבע בפקודת עורכי הדין, ולפיו עורך הדין יכול להופיע לפני בית דין מוסלמי בתנאי שעמד בבחינות בקיאות בדין המוסלמי, או שהמועצה המוסלמית העליונה אישרה הופעתו לנוכח ידיעותיו ואופיו.

אייל כתבן ורות הלפרין-קררי

מהלכיו הוכתבו לכל אורך הדרך מאינטרסים אישיים ומיחסי כוח מערכתיים של כל הקבוצות הפוליטיות והמוסדות שהיו מעורבינו בעניין.

סיפור המאבק על כניסתן של נשים לתחום עריכת הדין בארץ ישראל הוא מקרה מבחן מרתק לשאלות האלה. אך גם לאח־שנים מספר של חקר הסיפור הזה, התשובה לשאלות האלה אינה ברורה לנו. אין לנו ספק שבבסיס המאבק הייתה מהות של מאבק פמיניסטי: עם התקדמות המאבק הפכו טיעוניה של רוזה גינצברג, מי שהובילה את המאבק לאורך רוב שנותיו, יותר ויותר פמיניסטיים;¹⁸² בתוכנו של פסק הדין הסופי שניתן בעניין נוכל לזהות נימוקים מהותיים, פמיניסטיים ואידאולוגיים; גם ההתנגדויות הרחבות לניסיון להתקין פקודה עוקפת בג"ץ באו ממקום פמיניסטי אידאולוגי. אלא שדומה שבהתבוננות מפוכחת, אולי אף צינית מעט, נגלה שכל אלה נזחקים לשוליים, והסיפור הוא במידה רבה סיפור פוליטי, הן הפוליטיקה של השלטון הבריטי בטריטוריה דו־לאומית מסוכסכת הן הפוליטיקה המפלגתית של ממשלת האם הן יחסי הכוח ומערכות היחסים ששררו בין השחקנים המשפטיים. מן הזווית הזאת, עבודתנו תורמת גם לדיון המתמשך בדבר שאלת עצמאותה של המערכת השיפוטית בפלשתינה-ארץ ישראל. אלא שעד כה שאלה זו נבחנה בהיבט מצומצם למדי, של עצם האפשרות לפסוק בניגוד לעמדה הרצויה על הממשל והשלכותיה של פסיקה זו. אנו מציעים לבחון את הנושא מזווית אחרת, לנסות ולחשוף שיתופי פעולה אפשריים שהתרחשו מאחורי הקלעים, ותפעול הדדי במישורים של עשייה משפטית רחבה יותר, לרבות מהלך חקיקתי מתוחכם בתגובה לפסיקה שכשהיא לעצמה נראית "בלתי תלויה".

בעבודתו המרתקת של אסף ליחובסקי על אודות חקיקת הילדים בפלשתינה המנדטורית הוא מזוהר כי טעות להניח, כפי שהניחו לא מעט היסטוריונים, שהמטרה העיקרית של המחוקק היא שינוי פני המציאות החברתית:

Government officials and nongovernment actors use legislation to convey images of themselves rather than to alter reality. In the case of Palestine's child-protection laws, representation – that is, the active use of legislation to convey images of its creators – became the lawmakers' main goal. Palestine's child-protection laws were enacted not to protect children but to protect British colonial rulers' public image.¹⁸³

182 במקום אחר אנו עוסקים בשאלת הפמיניזם של גינצברג. ראו רות הלפרין-קררי ואייל כתבן, "כשהאשה נעשית עורך דין... רוזה גינצברג: מובילת המאבק על זכות הנשים לשמש כעורכות-דין בתקופת המנדט הבריטי על ארץ ישראל". עתיד להתפרסם בספר: *חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאשה: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט* (אייל כתבן, מרגלית שילה ורות הלפרין-קררי עורכים, בהכנה).

ASSAF LIKHOVSKI, LAW AND IDENTITY IN MANDATE PALESTINE 212 (2006) 183

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

דומה כי דברים דומים עולים ממחקרנו על אודות המאבק על זכותן של נשים לעסוק בעריכת דין בארץ ישראל. לכל אורך הדרך ראינו כיצד הייתה ההתנהלות תוצאה ושיקוף של מאבקי כוח פוליטיים-מפלגתיים או פוליטיים לאומיים, וכי גם כאשר הכיוון היה פרו-נשי, לאמתו של דבר הוכתבו המהלכים משיקולים חיצוניים של מעמד ונראות ולא מתוך רצון אותנטי של קידום נשים. גם בענייננו, על פי רוב ממשלת המנדט נגררה למעשה אחר לחצים מבחוץ ולא יזמה או הובילה את השינוי, בדיוק כפי שהיה בעניין החקיקה המגנה על ילדים. שאלת דימויה החיצוני של בריטניה בעיני המדינות השכנות, ונוסף על כך הלחץ הציבורי, הסיקור התקשורתי, מעורבות ארגוני הנשים והאיגוד המקצועי של עורכי הדין היהודים, כל אלה הוליכו לכיוון של קידום החקיקה. האירועים המדיניים-הלאומיים, ובראשם מאורעות תרפ"ט, טרפו את הקלפים והעמידו את השיקולים הפוליטיים בראש סדר העדיפויות. אלו בתורם הוליכו לאותו הסדר מתוחכם של הכשרת המהלך שהיה כבר רצוי מבחינת הבריטים באמצעות בית המשפט, שנתפס ניטרלי, ומיד לאחריו החשת הליך החקיקה שמטרתו הפעם הייתה להפיס את דעת הקהל בציבור הערבי לאחר שכבר ניתנה החלטה שיפוטית לטובת היהודים.

אם נזקק את הדברים, הרי שמערכת נסיבות אחת יצרה מצב שבעטיו נמנעה הזכות, ומערכת נסיבות אחרת יצרה מצב שבעטיו ניתנה הזכות. הרצון לשמור על איזון בין היהודים לערבים הנחה את הבריטים לכל אורך המאבק, הציבורי או המשפטי, ובעיקר לאחר מתן פסק הדין, אף על פי שלעיתים עקרון המחויבות הכפולה שימש תירוץ בלבד כדי לעכב את זכות הנשים לשמש עורכות דין. כך למשל, כשמאפיינים אישיים-אישיותיים הנחו את מקבלי ההחלטות, שהעדיפו לטייח את טעם הסירוב בנימוק זה כדי שסירובם לא ייתפס אנטי-פמיניסטי. הזכות ניתנה בסופו של דבר כשקובעי המדיניות יכולים היו "למקסם את הרווחים": הם קידמו את השמירה על השקט התעשייתי על ידי שפעלו לאזן בין הערבים ליהודים; הם השיגו יחסי ציבור טובים על ידי שיפור דימויה של ממשלת המנדט בעיני מדינות אחרות; הם כיצרו את מעמדו של בית המשפט כעצמאי ונטול פניות. בתחכום רב, הם הסתייעו בבית המשפט ובמנגנון החקיקתי כדי לקדם בעיקר את ענייניהם הפוליטיים (ובתוך כך את המנגנון המשפטי עצמו, כאמור). אל כל אלה נוסף כמובן צירוף נסיבות מסוים שאפשר את התוצאה הסופית, ורק בהתקיים כל תנאיו התאפשרה הענקת הזכות לנשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל: כשממשלת הלייבור בשלטון; כשלנציב העליון ולזקן השופטים היו יחסי עבודה תקינים; כשהטורקים כבר העניקו את הזכות מצד אחד ובארץ מתחילה התפתחות לקידום מעמד האישה הערבייה מצד אחר; כשלחץ ארגוני הנשים והתקשורת מכבידים על קובעי המדיניות; כשברקע מאורעות תרפ"ט והאפשרות לתת פסק דין הנתפס כמגיע ממקום ניטרלי, בד בבד עם חקיקה "מנטרלת"; כשמנהלת המאבק היא בעלת קשרים וכישורים חברתיים ומשפטיים. כל אלה, לאחר שכבר הבשילו התנאים בתהליך ממושך, אפשרו בסופו של דבר את מתן הזכות לנשים להיכנס לתחום שהיה נעול בפניהן עד אז ולשמש עורכות דין. העמידה על משקלם המצטבר של כל התנאים האלה, ובראשם שני

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

השיקולים הפוליטיים המרכזיים של הדימוי החיצוני והאיוון הפנימי, רק מחדדים את ההכרה בכך שמאבק הנשים, מעצם היותו כזה, היה שולי בכל הסיטואציה הזאת. מרבית הנסיבות היו חיצוניות למהות ולתוכן הזכות שניקשו הנשים. כאשר בוחנים את הרובד הפורמלי של הסיפור, קרי את הפן של ה"מדינה" (במובן של ישות מדינית, להבדיל מן החברה האזרחית), מתברר שהדיון הפמיניסטי היה משני לכל אותן נסיבות. הוא עלה בזירה המשפטית-חקיקתית בעיקר כאשר היה מדובר בפקידים או במדינאים אנטי-פמיניסטיים, או כשהיה צורך במציאת מעטפת של טיעון פורמלי לשיקולים הפוליטיים האמתיים, שהרי החשש שלא להרגיז את הערבים והמצב באזור לא יכולים היו להיחשב טיעונים או נימוקים חוקיים לעיכוב הזכות. מן הזווית הזאת אפוא זכויות הנשים היו קלף במשא ומתן שהתנהל במקום אחר לגמרי. אמנם הדיון הפמיניסטי מילא מקום מרכזי בזירה המשפטית-שיפוטית, בתוצר השיפוטי שהניב המאבק המשפטי, אך נראה כי אי-פרסום פסק הדין מנע ממנו מלהפוך לאבן דרך משפטית-חברתית בנושא זכויות נשים בארץ ישראל. בשאלת מורכבות מקומו של הדיון הפמיניסטי ברובד הלא-פורמלי של הסיפור, קרי מן הפן של החברה האזרחית, אנו עוסקים במקום אחר. לענייננו כאן, די בעמידה על הפער שבין המהות הערכית-פמיניסטית של המאבק לבין מרכיביו החיצוניים הפוליטיים-לאומיים-מבניים, אשר הם, בסופו של דבר, הניעוהו מתחילתו ועד סופו. במובן זה, דומה כי הסיפור הציני שאותו הצענו בראשית המאמר הוא הסיפור המנצח. השאלה עד כמה נכונה הציניות במאבקים משפטיים אחרים לקידום נשים נותרת פתוחה.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

High Court No. 87/28

In the Supreme Court sitting as a High Court of Justice

Before:- The Senior Puisne Judge, Mr. Justice
Kermack and Mr. Justice Khayat.

In the application of :-

Mrs. Rosa Ginzberg Petitioner

v.

The Legal Board Respondent

Application for an Order to issue to the respondent to
show cause why Petitioner should not be admitted to the
Foreign Advocates Examination.

Judgment – of Mr. Justice Corrie.

1. The petitioner, Mrs. Rosa Ginzberg, Desires to be admitted to practice as an advocate and for this purpose has applied to the Legal Board for permission to present herself as a candidate at the Foreign Advocates' Examination.

2. Her application has been refused by the Legal Board in a resolution passed on the 13th of June, 1929, in the following terms:-

“The Board sees no reason to change the decision made in October 1922, that, according to the true interpretation of the Advocates' Ordinance 1922, women are debarred, on the ground of sex, from admission as advocates in Palestine.

The Board is of opinion that to permit a woman to sit for the Foreign Advocates' Examination might be interpreted as giving her, if successful in the examination, the right to claim admission as an advocate; and as, in their opinion, women cannot be admitted as advocates, they consider themselves obliged to refuse Mrs. Ginzberg's application to sit for the Foreign Advocates' Examination.”

3. The Petitioner is now asking for an order directing the Legal Board to permit her to take the examination. The point that the Petitioner may be entitled to take the

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

examination, although not entitled to be admitted as an advocate, has not been raised; and this Court has, therefore, only to consider whether the Petitioner is or is not disqualified by reason of her sex from admission to practise.

4. The legislation regulating to the admission of advocates, is to be found in the Advocates' Ordinance 1922, and the rules made thereunder in 1926, read in conjunction with the Interpretation Ordinance 1929.

5. Section 5 of the Advocates' Ordinance 1922, prescribes the conditions of grant of a licence in the following terms:-

5. (i) Licences shall be granted either to practise before any Civil Court in Palestine, or to practise before any Moslem Religious Court in Palestine.

(ii) Subject as is hereinafter provided an applicant for a licence to practise before any Civil Court must satisfy the Board :-

a. That he has attained the age of 25 years.

b. That he is of good character.

c. That he has passed not less than two years service in the office of an advocate licenced to practise in Palestine.

d. That he is adequately qualified by examination as to his knowledge of law, to practise as an advocate in Palestine.

(iii) An applicant for a licence to practise before the Moslem Religious Courts must satisfy the Legal Board :-

a. That he is adequately qualified by examination as to his knowledge of Moslem Law to practise before the Moslem Religious Courts and is of good character or

b. That he is certified by the Supreme Sharia Council to be person qualified to practise by his knowledge of Moslem Law and by his good character."

6. Section 3 of the Interpretation Ordinance 1929 declares that :-

"In every Ordinance, unless there be something repugnant in the subject or context:- (30) words importing the masculine gender include females."

7. This provision gives statutory to a rule of interpretation which has been generally applied in Palestine since the British Occupation.

8. We have, therefore, to determine whether there is anything "in the subject or context" of the Advocates' Ordinance 1922, repugnant to the application of the Ordinance to women.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

9. As regards the subject of the Ordinance it is to be noted that as the date when the Ordinance was passed, women had become eligible for admission to both branches of the Legal Profession in England by virtue of the Sex Disqualification (Removal) Act 1919. Hence it cannot be argued that from the point of view of the mandatory authority by which the Ordinance was enacted, the profession of an advocate was, at the time when the Ordinance was enacted a profession like that of the soldier or the priest, restricted exclusively to males.

10. We have, therefore, to ascertain whether there was any provision of the Ottoman Law applicable to Palestine, or of the earlier legislation of the occupying Power, which restricted the profession of an advocate to males.

11. Subject to a law dated the 1st Ramadan, 1327, which had no bearing on this point, the Ottoman Law in force in Palestine on 1st November, 1914, as to the qualification of advocates is contained in a Regulation issued on the 1st Zilhijeh 1301.

12. The first article of this Regulation restricts the right to practise as an advocate to persons who have obtained the diploma of the Law School, and to duly qualified foreign advocates.

13. Art. 2 and subsequent articles of the Regulation however provide for the admission of persons who have obtained their diploma from the School of Law.

14. Art. 4 enumerates the conditions which must be fulfilled by the candidate; and it is important to note that, while this article requires that the candidate shall be at least 25 years old, it contains no restriction to the male sex.

15. It does not appear, therefore, that there was anything in the terms of the Ottoman Law which excluded women from admission to practise as advocates.

16. It is not suggested by the Petitioner that before the British Occupation, any woman did in fact exercise the profession of an advocate either in Palestine or in any other part of the Ottoman Empire; but the Petitioner argues that this was purely the consequence of the social custom which then restricted a woman from practising a profession, and that it is not for the Court to give such a custom the force of law. In support of this argument the Petitioner has cited a passage from the judgment of the Judicial Committee of the Privy Council delivered on 15th October, 1929, in *Edwards v. Attorney General for Canada* (1930 A.C.124), in which it was held that women were qualified to become members of the Canadian Senate. In the course of their judgment their Lordship said (at p.134) :

“The fact that no woman had served or has claimed to serve such an office is not of great weight when it is remembered that custom would have

אייל כתבן ורות הלפרין-קורי

prevented the claim being made or the point contested. Customs are apt to develop into traditions which are stronger than law and remain in force long after the reason for them has disappeared”

This dictum appears peculiarly applicable to the social conditions of the Ottoman Empire before the War.

One point has been raised with regard to the context. It has been argued that the terms of section 5 of the Advocates’ Ordinance 1922, apply equally to Civil and to Moslem Religious Courts, and that it cannot have been the intention of the legislator to permit women to qualify to practise as advocates before Moslem Religious Courts. In considering this argument, however, it must be borne in mind that no provision of the Ottoman Law excluding women from practising before the Sharia Courts has been cited in this Court. I must therefore conclude that, if the appearance of a woman as an advocate before a Sharia Court was repugnant to Moslem sentiment, the occurrence of such an incident under the Ottoman regime was prevented not by any legislative prohibition, but by the social custom to which reference has already been made. It is therefore not fatal to the interpretation which the petitioner asks the Court to put upon Section 5 that such interpretation would make it legally possible for women to practise before the Sharia Courts.

17. With regard to Proclamation No. 50 dated the 15th July, 1918, and the Rules of Courts published in Official Gazette No. 10 on 7th November 1918 (now repealed by Section 28 of the Advocates’ Ordinance 1922) all that need be said is that they contained no provision which excluded women from admission.

18. I hold, therefore, that there is nothing in the subject or context of the Advocates’ Ordinance to prevent the application of the rule of interpretation, laid by the Interpretation Ordinance, and hence that the Petitioner is entitled to her Order.

Delivered this 15th day of February, 1930.

(sgd) O.C.K. Corrie.

Senior Puisne Judge.

Judgment of Mr. Justice Kermack.

Admission to take the examination held by the Council of Legal Studies for persons who have obtained the legal diploma of a foreign university, law School or professional institution, called to the Foreign Advocates’ Examination is governed by the Advocates’ Ordinance 1922 and Rules made thereunder in 1926.

המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות דין בארץ ישראל

The object of that ordinance as stated in the preamble to be “the admission of persons to practice as advocates and to make other provisions relative to the exercise of the profession.”

The regulation of the admission of advocates is therefore one of the principal purposes of the Ordinance and the sections Dealing with this matter form a fairly complete code on the subject. Section 27 retains the provisions of Chaps. II, & III. of the Ottoman Regulations as to advocates so far as not inconsistent with provisions of the Ordinance but where a new law lays down a new code on a certain subject it is not a legal method of interpretation to read isolated phrases from the old law into the new. The Turkish Law as to the Admission of Advocates is therefore impliedly abrogated by the Ordinance.

As regards the argument that the spirit of the Turkish Law is to be retained and that according to that spirit it is highly improper that women should exercise the profession of advocacy. This amounts to a plea that the practice of the law by women was contrary to the public policy, including religious policy. On the one hand it is clear that no woman did under the Turkish regime practice as an advocate and that many judges would have been shocked at the appearance before them of women Advocates.

On the other hand, the seclusion of women is not a fundamental article of the Moslem religion, nor is there any law pointed out forbidding women to do similar things. The prohibition in the Turkish Law is merely arrived at by deduction from the fact that women could not obtain a degree, and the removal of the barrier to women as regards degrees appears to have automatically removed the barrier to their becoming advocates in Turkey. No reason is suggested why that should be against public policy in Palestine which is not against public policy in any of the surrounding countries, including Turkey, Syria and Egypt or in the territory of the Mandatory State. The legislature has not seen fit to make any prohibition of this or similar nature although the question must have been before them. It is therefore impossible to hold that it is contrary to public policy.

The question must therefore be decided purely on the Ordinance of 1922. That Ordinance is expressed through out in the masculine but the Interpretation Ordinance 1929, Sec. 3c (30), which applies to Ordinances made before as well as after its date, words importing the masculine gender include females, and women lawyers being quite well known in 1922, there seems no reason to think that this section of the Interpretation Ordinance does not apply.

The Court therefore orders that the Legal Board shall admit the Petitioner to take

אייל כתבן ורות הלפרין-קדרי

the Foreign Advocates Examination when it is next held unless she is debarred by some other reason.

Delivered this 15th day of February 1930.

(sgd) S.G. Kermack.

Acting Puisne Judge.

Judgment of Mr. Justice Khayat.

Although the provision of the Law quoted by both sides could be interpreted as referring to males and females, yet the practice in force under the Turkish régime was to prevent ladies from joining the Law School, up to the year 1908, when the government sent a number of ladies to Paris to learn law. I do not think that at present sentiments would be shocked at seeing ladies pleading in the Civil Courts, especially if they are of the non-Moslem communities. I therefore, hold that the order nisi should be made absolute, although the spirit in which the law relating to advocates was made intended males, which is confirmed by the practice which had prevailed up to the present; there is, however, nothing which restricts the profession to males. Moreover the present state of the country does not prevent the admission of ladies as advocates.

Delivered this 15th day of February 1930.

(sgd) F. Khayat.

Puisne Judge.